

УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ТАМГЫН ГАЗРЫН
МЭДЭЭЛЭЛ, ХЯНАЛТ ШИНЖИЛГЭЭ, ҮНЭЛГЭЭНИЙ ХЭЛТЭС

ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН САЛБАРЫГ ХОРШООНЫ ЗАРЧМААР ХӨГЖҮҮЛСЭН
ЗАРИМ ОРНЫ ТУРШЛАГА БА ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИН: НЭГДСЭН БОРЛУУЛАЛТ,
ХАНГАМЖИЙН ТОГТОЛЦОО, ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН ГАРАЛТАЙ БҮТЭЭГДЭХҮҮН,
ТҮҮХИЙ ЭДИЙН ҮНЭ БҮРДЭЛТ

(Харьцуулсан судалгаа)
СТ-17/204

Хянасан: Ц.Норовдондог /Ph.D/

Гүйцэтгэсэн судлаач: Д.Жигваагүнсэл
Т.Саулегүл
Д.Халиун

УЛААНБААТАР
2017 он

АГУУЛГА

УДИРТГАЛ.....	2
НЭГ. ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН САЛБАРЫГ ХОРШООНЫ ЗАРЧМААР ХӨГЖҮҮЛСЭН УЛС ОРНУУДЫН ТУРШЛАГА	3
БНСУ	4
ЯПОН	5
ХБНГУ	6
НОРВЕГИЙН ВАНТ УЛС.....	7
ХОЁР. ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН САЛБАРЫГ ХОРШООНЫ ЗАРЧМААР ХӨГЖҮҮЛСЭН ОРНУУДЫН ХУУЛЬ ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИН.....	9
БНСУ	9
ЯПОН	10
ХБНГУ	11
НОРВЕГИЙН ВАНТ УЛС.....	12
ГУРАВ. ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН БҮТЭЭГДЭХҮҮНИЙ НЭГДСЭН БОРЛУУЛАЛТ, ХАНГАМЖИЙН ТОГТОЛЦОО	12
БНСУ	12
ЯПОН	16
ХБНГУ	18
НОРВЕГИЙН ВАНТ УЛС.....	18
ДӨРӨВ. ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН ГАРАЛТАЙ БҮТЭЭГДЭХҮҮН, ТҮҮХИЙ ЭДИЙН ҮНЭ БҮРДЭЛТ	20
БНСУ	20
ЯПОН	21
ХБНГУ	23
НОРВЕГИЙН ВАНТ УЛС.....	23
ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ.....	25
Ашигласан материал	26

УДИРТГАЛ

УИХ-ын гишүүн Д.Сумъяабазарын захиалгаар “Хөдөө аж ахуйн салбарыг хоршооны зарчмаар хөгжүүлсэн зарим орны туршлага ба эрх зүйн орчин: нэгдсэн борлуулалт, хангамжийн тогтолцоо, хөдөө аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүн, түүхий эдийн үнэ бүрдэлт” сэдэвт харьцуулсан судалгааны ажлыг УИХ-ын Тамгын газрын Мэдээлэл, хяналт шинжилгээ, үнэлгээний хэлтэст гүйцэтгэв.

Судалгааны нэгдүгээр хэсэгт судалгааны захиалгад дурдсан орнууд болох БНСУ, Япон, ХБНГУ болон Нидерландын Вант Улсын хөдөө аж ахуйн салбараа хоршооны зарчмаар хөгжүүлсэн түүх, тэдгээрийн үүсэл хөгжил, онцлог, судалгааны хоёрдугаар хэсэгт дээрх орнуудын хөдөө аж ахуйн хоршоодын эрх зүйн орчин, гуравдугаар хэсэгт хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний нэгдсэн борлуулалт, хангамжийн схем, тогтолцоо, дөрөвдүгээр хэсэгт хөдөө аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүн, түүхий эдийн үнэ бүрдэлтийн талаар судаллаа.

Олон улсын хоршооллын холбооноос гаргасан мэдээгээр дэлхийд хоршоодын хөдөлгөөнд нэгдсэн хүн амын тоо 1 тэрбум, 1994 онд явуулсан судалгаагаар хоршоодын ашиг шимийг хүртэж байгаа хүн ам 3 тэрбум гаруй буюу дэлхийн хүн амын тал орчим хувь байна гэж тооцоолжээ.¹ Японд 3 гэр бүл тутмын нэг нь хоршооны гишүүн, хөдөө аж ахуй /ХАА/-н хоршоо нь 10 сая гаруй гишүүнтэй буюу хүн амын 8%, ХБНГУ-д 4 хүн тутмын нэг буюу 22 сая гаруй хүн хоршооны гишүүн, үүнээс ХАА-н хоршоод 1,4 сая гишүүнтэй, Норвегид нийт 5 сая гаруй хүн амын тал орчим нь хоршооны гишүүн, үүнээс ХАА-н хоршоод 40,000 гишүүнтэй буюу хүн амын 0,8%,² БНСУ-ын ХАА-н хоршоод нь 2 сая гаруй гишүүнтэй буюу хүн амын 4%-тай тус тус тэнцүү байгаа бол манай улсад ХАА-н хоршоод 100 мянга гаруй гишүүнтэй байгаа нь хүн амын 3,3 хувьтай тэнцэж байна.

Судалгаанд хамрагдсан орнуудаас Хөдөө аж ахуйн хоршоодтой холбоотой харилцааг, ХБНГУ, Норвеги улс нь хоршооны хуулиар зохицуулж байгаа бол БНСУ болон Японд хоршоологчдын томоохон салбар тус бүр бие даасан хуультай байх бөгөөд хөдөө аж ахуйн салбарыг Хөдөө аж ахуйн хоршооны тухай хуулиар зохицуулж байна. Сүүлийн жилүүдэд хоршоодын нэгдсэн эрх зүйн зохицуулалт бүхий орнуудад салбар тус бүрээр бие даасан эрх зүйн орчин /нэгдсэн хууль дотроо, эсхүл бие даасан хуулиар/ бүрдүүлэх шаардлагатай гэсэн байр суурь нэмэгдэх хандлага ажиглагдаж байна.³

Монгол Улсын хувьд 2013 онд Хөдөө аж ахуйн хоршоологчдын бүсийн зөвлөгөөний үеэр хоршоодын төлөөллүүдийн дунд явуулсан судалгаа, 2014 онд Хөдөө аж ахуйн маркетинг төслийн хүрээнд Баруун болон Хангайн зарим аймагт явуулсан судалгааны дүнгээр орон нутагт үйл ажиллагаа явуулж байгаа нийт хоршоодын 70 орчим хувь буюу 1508 нь ХАА-н хоршоо байна. Хоршоод ихэвчлэн мал аж ахуй, газар тариалангийн үйлдвэрлэл, ханган борлуулалт, түүхий эд бэлтгэл, мал эмнэлэг үржлийн чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг бөгөөд 48.5% нь 9 гишүүнтэй байна. Хоршоод нь хэт жижиг, ах дүү төрөл садны явцуу хүрээнд ажилладаг учраас давуу байдлаа харуулж чаддаггүй. Мөн хоршоодын талаар нэгдсэн судалгаа, мэдээллийн бааз дутмаг байдгаас хоршоодын үйлдвэрлэж буй бүтээгдэхүүн, бүтээмж, шинээр бий болгож буй

¹ International Co-operative Alliance, <http://ica.coop/en/co-op-facts-and-stats>

² Co-operatives Europe, <https://coopseurope.coop/sites/default/files/The%20power%20of%20Cooperation%20-%20Cooperatives%20Europe%20key%20statistics%202015.pdf>

³ Евразийский юридический журнал № 12 (55) 2012, <http://www.eurasialegal.info>

ажлын байр, гишүүдэд хуваарилж буй ногдол ашиг, улсад төлж буй татвар, шимтгэл зэрэг үйл ажиллагааны үндсэн үзүүлэлтүүдийн статистик мэдээг нэгтгэх боломж хязгаарлагдмал тул хоршоодын нийгэм, эдийн засагт үзүүлж буй хувь нэмэр үнэлэгдэхгүй байх, үүнээс үүдэн нийгэмд хоршооллын салбарын нэр хүнд буурч, хоршооны мөн чанар, ач холбогдлыг хүмүүст ойлгуулахад сөргөөр нөлөөлж байна гэж дүгнэжээ. Хоршоологчид үйл ажиллагаа явуулахад тулгамдаж буй асуудлуудыг дараахь байдлаар эрэмбэлсэн байна. Үүнд: хоршоод хөрөнгө, санхүүгийн хомсдолтой - 55.6%, хүний нөөцийн хөгжил, удирдлагын ур чадвар дутмаг - 40.0%, гишүүдийн оролцоо сул, хоршооны зарчим хангалтгүй хэрэгждэг - 35.6%, харилцан итгэлцэл, нэгдмэл зорилго хангалтгүй - 22.2%, гишүүнчлэл нээлттэй бус - 11.1%.⁴ Үүнээс гадна судалгаанд хамрагдсаны дийлэнх нь үйлдвэрлэлийн технологийг сайжруулах, шинэ технологи нэвтрүүлэхэд зөвлөх үйлчилгээ шаардлагатай гэж үзжээ.

Хөдөө аж ахуйн маркетинг төслийн судалгаанд хамрагдсан 5 аймгийн 15 сумын хувьд үйлдвэрлэлийн гол салбар нь мал аж ахуй байна. Мал аж ахуйгаас гаралтай мах, ноос, ноолуур, арьс шир зэрэг бүтээгдэхүүнийг анхан шатны тордолт, боловсруулалт хийхгүйгээр аймгийн Хөдөө аж ахуйн гаралтай бараа түүхий эдийн биржийн зуучлагч/брокерийн тусгай зөвшөөрөлтэй компани, үндэсний үйлдвэрүүдэд нийлүүлдэг байна. Судалгаанд хамрагдсан хоршоодын тал хувь нь 2011 оноос хойш үүсгэн байгуулагдсан нь тухайн онд Хөдөө аж ахуйн гаралтай бараа, түүхий эдийн биржийн тухай хууль батлагдаж, үйл ажиллагаа явуулж эхэлсэн, хоршооны гишүүн малчдыг малын гаралтай түүхий эдийн урамшуулалд хамруулах болсонтой холбоотой байж болзошгүй. Үүнээс улбаалан хоршооны үндсэн зарчим алдагдах, урамшуулал авах зорилготой нэр төдий хоршоод олноор бий болж байна гэж үзжээ. Дээрх 15 суманд үйл ажиллагаа явуулж буй хоршоодыг эдийн засгийн үйл ажиллагааны салбарын ангиллаар авч үзэхэд нийт хоршоодын тал орчим буюу 48.4%-ийг малын гаралтай түүхий эд бэлтгэх, зуучлан борлуулах, 20.9 хувийг төмс, хүнсний ногоо, малын тэжээл тариалах, 9.7%-ийг сүү сүүн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл, 3.2%-ийг зочид буудал зоогийн газар, 6.5%-ийг худалдаа, талх нарийн боов үйлдвэрлэл, 6.5%-ийг мал эмнэлэг, үржил, 1.6%-ийг оёдол эсгүүр, 1.6%-ийг эсгий үйлдвэрлэл, 1.6%-ийг арьс ширэн эдлэлийн үйлдвэрлэлийн хоршоод тус тус эзэлж байна.

НЭГ. ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН САЛБАРЫГ ХОРШООНЫ ЗАРЧМААР ХӨГЖҮҮЛСЭН УЛС ОРНУУДЫН ТУРШЛАГА

Судалгаанд хамрагдсан улс орнууд нь хувьд хөдөө аж ахуйн салбараа хоршооны зарчмаар амжилттай хөгжүүлж ирсэн байна. Удирдлагын тогтолцооны хувьд БНСУ, Япон улс нь босоо тогтолцоотой байна. Солонгосын Үндэсний хөдөө аж ахуйн хоршоологчдын холбоо нь төрөлжсөн аж ахуйн үйлчилгээ үзүүлдэг, гишүүддээ үйлчилдэг, улс орны хэмжээнд хөдөөгийн хөгжлийн агентлагийн үүрэг гүйцэтгэдэг байна. Үндэсний ХАА-н хоршоологчдын холбоонд 800 гаруй банкны салбар, борлуулалт, боловсруулалтын 600 гаруй аж ахуйн төвүүд, түүнчлэн олон төрлийн аж ахуйн нэгжүүд нэгдэн үйл ажиллагаа явуулдаг. Хамтран ажиллах тогтолцоог бий болгосноор Засгийн газраас ХАА-н салбарын үйл ажиллагааг дэмжих, хөдөө аж ахуйн хөрөнгө, хангамжийг нэмэгдүүлэх, хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний үнийг тогтворжуулах, ургац хураалт, технологийн шинэчлэлийн хөтөлбөрийн хэрэгжилт зэрэгт ихээхэн

⁴ Монголын Хөдөө Аж Ахуйн Хоршоологчдын Үндэсний Холбоо, <http://namac.mn/>

нэгдмэл бодлоготой болж, салбарын үйл ажиллагаа шуурхай, шударга, цогц хэлбэрээр явагдах нөхцөл бүрдсэн гэж үздэг.

Японы Хөдөө аж ахуйн хоршоо нь 3 шатлал бүхий бүтэцтэй бөгөөд хот, тосгоны түвшний орон нутгийн нэгжийн хөдөө аж ахуйн хоршоод нь эхний буюу 1-р шатлалыг, хөдөө аж ахуйн хоршоодын Мужийн Төв эвсэл нь хоёр дахь шатлал буюу тухайн мужийн бүхий л ХАА-н хоршоодыг хамарна. Гурав дахь шатлал нь Үндэсний хэмжээнийх буюу Японд үйл ажиллагаа явуулж буй бүхий л ХАА-н хоршоодыг хамарч, төв байгууллага нь ерөнхий удирдлагаар хангадаг байна.

Норвегийн хөдөө аж ахуйн хоршоод нь 13 компаниас бүрддэг ба тэдгээр нь бие даасан фермерүүдийн өмчлөлийн хоршоо хэлбэрээр зохион байгуулагдсан. Боловсруулалт ба бүтээгдэхүүн борлуулалт, санхүүгийн үйлчилгээ, үржил болон хээлтүүлэг, хөдөө аж ахуйн тоног төхөөрөмжийн жижиглэн худалдаа зэрэг дөрвөн үндсэн чиглэлээр үйл ажиллагаагаа явуулдаг. Бүх хоршоод нь Norsk Landbrukssamvirke компаниар дамжуулан хамтран ажилладаг бөгөөд фермерүүд бүх үйл ажиллагаагаа хоршооны хэлбэрээр явуулдаг байна.

БНСУ⁵

Тус улс хөдөө аж ахуйн салбарыг хоршооны зарчмаар амжилттай хөгжүүлж чадсан орнуудын нэг юм. Анх 1960-аад оны эхээр Засгийн газраас хөдөө аж ахуйн бүтээмжийг нэмэгдүүлэх, ХАА-н фермерүүдийн оролцоотойгоор нийгэм, эдийн засгийн байдлыг сайжруулах зорилгоор хоршооны тогтолцоог бий болгож, Үндэсний хөдөө аж ахуйн хоршооллын холбоо /NACF/ буюу Хөдөө аж ахуйн хоршооллын дээд байгууллагыг байгуулжээ. Улмаар ХАА-н хоршооллын системийг босоо тогтолцоогоор зохион байгуулж, 1961 онд “Хөдөө аж ахуйн хоршооны тухай хууль”-ийг баталсан байна.

Солонгос Улс ХАА-гаа 6 чиглэлээр */газар тариалан, мал аж ахуй, загас агнуур, хүн орхоодой, жимс жимсгэнэ, цагаан будаа/* түлхүү хөгжүүлж ирсэн бөгөөд өмнө нь байсан ХАА-н банк зэрэг байгууллагууд дээр суурилан богино хугацаанд бизнесийн системийг бий болгож хоршоодыг 2 түвшинд зохион байгуулсан байна. Тухайлбал,

- Анхан шатны ХАА-н хоршоо:
  - ✓ *бүс нутгийн хоршоо*: хөдөө орон нутагт засаг захиргааны дүүрэгт зохион байгуулсан /Бүс нутгийн ХАА-н хоршоодын Бүс нутгийн Мал аж ахуйн хоршоод/,
  - ✓ *тусгай түүхий эдийн хоршоо*: Жимс, ногоо болон цэцэг үржүүлгийн үйл ажиллагаа явуулдаг хоршоод, мал аж ахуй болон хүн орхоодойн үйлдвэрлэгч нарыг хэлнэ.
- Үндэсний ХАА-н хоршоологчдын холбоо.

Одоо Солонгос Улсад 2 сая гишүүнтэй 1360 анхан шатны хоршоо үйл ажиллагаа явуулж байна. Солонгосын бараг өрх бүр ХАА-н үйлдвэрлэгч учраас хөдөө аж ахуйн хоршоо нь төрөлжсөн аж ахуйн үйлчилгээг хангадаг, гишүүддээ үйлчилдэг, улс орны хувьд хөдөөгийн хөгжлийн агентлагийн үүрэг гүйцэтгэдэг байна. Харин Үндэсний ХАА-н хоршоологчдын холбоонд 800 гаруй банкны салбар, борлуулалт, боловсруулалтын 600 гаруй аж ахуйн төвүүд, түүнчлэн олон төрлийн аж ахуйн нэгж */сургалтын байгууллага, хөдөө аж ахуйн*

⁵ http://www.agnet.org/htmlarea_file/activities/20110719103351/paper-860033631.pdf-Agricultural Cooperatives in Korea

хоршооллын коллеж, фермерүүдийн сонин/-үүд нэгдэн үйл ажиллагаа явуулдаг. Эдгээрийн үйл ажиллагаа нь гишүүдийнхээ аж ахуй, борлуулалт, өргөн хэрэглээний бараа, зээл, банк, даатгал, агуулах, тээвэр, нийгэм, соёлын бусад үйл ажиллагааг дэмжихэд чиглэнэ.

Хамтран ажиллах тогтолцоог бий болгосноор Засгийн газраас ХАА-н салбарын үйл ажиллагааг дэмжих, хөдөө аж ахуйн хөрөнгө, хангамжийг нэмэгдүүлэх, хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний үнийг тогтворжуулах, ургац хураалт, аж ахуйн технологийн шинэчлэлийн хөтөлбөрийн хэрэгжилт зэрэгт ихээхэн нэгдмэл бодлоготой болж, салбарын үйл ажиллагаа шуурхай, шударга, цогц хэлбэрээр явагдах нөхцөл бүрдсэн гэж үздэг.

ЯПОН

Японы ХАА-н хоршоод нь Дэлхийн II дайны дараахь хөдөө аж ахуйн шинэтгэлийн бодлогын хүрээнд 1947 онд батлагдсан Хөдөө аж ахуйн хоршоодын тухай хуулиар зохицуулагдаж байна. Хуульд заасны дагуу ХАА-н хоршоо нь бүтээгдэхүүний тээвэрлэлт, үйлдвэрлэл, агуулах, борлуулалт зэрэг үйл ажиллагаанаас гадна, банк санхүү, даатгал, эрүүл мэнд зэрэг хүний өдөр тутмын амьдралын бүхий л чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг. Японы хөдөө аж ахуй эрхлэгч бүр ХАА-н хоршоодод хамаарах бөгөөд газраа худалдах, даатгалд хамрагдах, зээл авах зэрэг газар, хөдөө аж ахуйтай холбоотой бүхий л гүйлгээ хоршооны банкаар дамждаг нь ХАА-н хоршоодын банк, даатгалын бүтцийг бэхжин, томроход ихээхэн нөлөөлсөн бөгөөд Японы ХАА-н хоршоодын ашгийн ихэнх хувийг банк санхүү, даатгалын салбар бүрдүүлж байна.

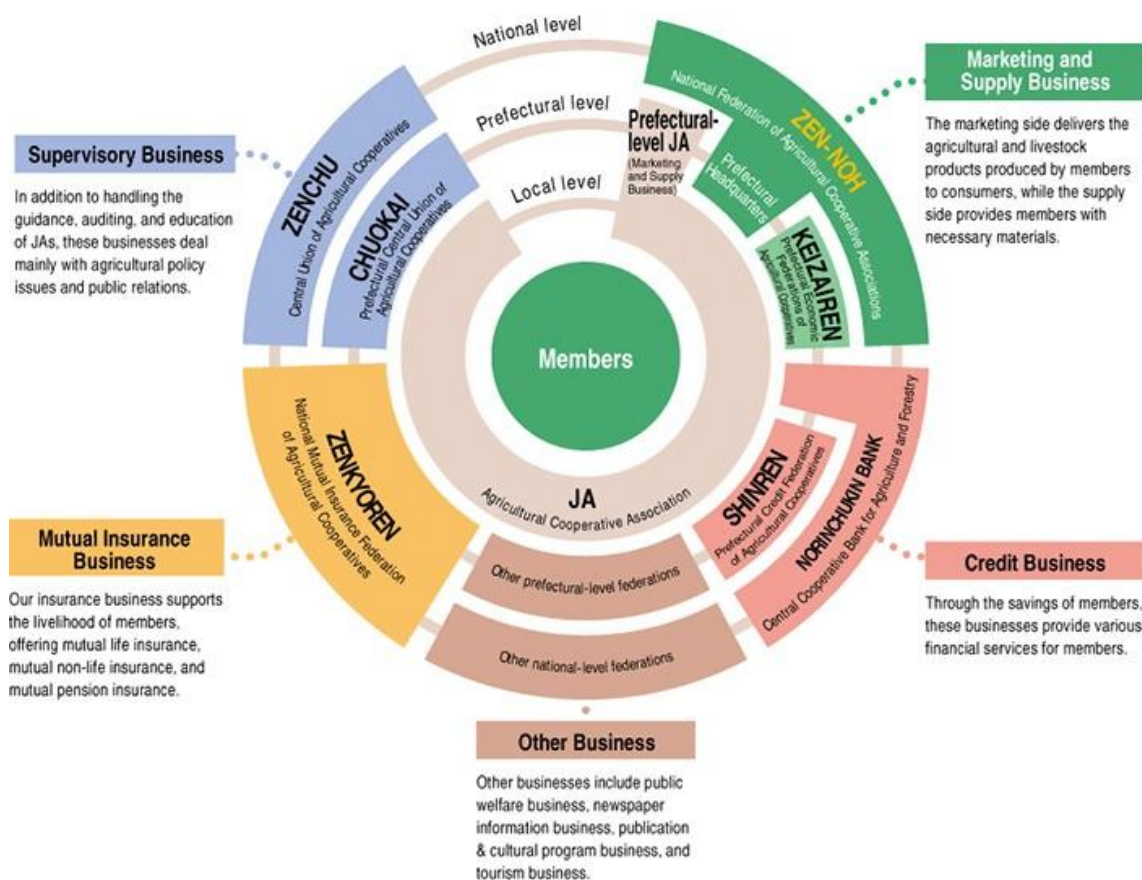
1940-1980-аад онд төрөөс банк, санхүүгийн салбарт хатуу, чанга бодлого барьж байсан хэдий ч ХАА-н хоршоодыг дэмжих бодлого явуулж, ХАА-н банкуудад хөгжих таатай нөхцөлийг бүрдүүлж өгсөн байдаг. Тухайлбал, ердийн арилжааны банктэй харьцуулбал салбар нэгж байгуулахад хөнгөлөлт эдлэх, банк хоорондын зах зээлийн замаар хотын банкуудад зээл олгохыг зөвшөөрсөн, мөн хугацаатай хадгаламжийн хүүг бусад арилжааны банкуудаас 0,1 пунктээр өндөр тогтоох давуу эрх олгосон байна.

Японы Хөдөө аж ахуйн хоршооны дээд байгууллага “JA Group” /*Japan, Agriculture гэх хоёр үгний нийлбэр*/ нь 694 орон нутгийн хоршооноос бүрдэх, 10 сая гаруй гишүүнтэй байгууллага юм. Бүтцийн хувьд 3 шатаас бүрдэх бөгөөд хот, тосгоны түвшний орон нутгийн нэгжийн хөдөө аж ахуйн хоршоод нь анхан шат буюу 1-р шатлалыг бүрдүүлнэ. Хөдөө аж ахуйн хоршоодын Мужийн Төв эвсэл нь хоёр дахь шатлал буюу тухайн мужийн бүхий л ХАА-н хоршоог хамарна. Гурав дахь шатлал нь Үндэсний хэмжээнийх буюу Японд үйл ажиллагаа явуулж буй бүхий л ХАА-г хамарч, ерөнхий удирдлагаар хангадаг байна.

JA Group нь Zenchu, Zenkyoren, Norinchukin Bank, Zen-Noh, болон “Бусад” буюу группын гишүүдийн нийгмийн баталгаа хангах зорилго бүхий элементээс бүрдэж байна. Zenchu нь аудит, сургалт, хөдөө аж ахуйн бодлого, олон нийттэй харилцах зэрэг JA Group-ыг ерөнхий удирдлагаар хангана. Zenkyoren нь гишүүддээ даатгалын үйлчилгээ үзүүлэх бөгөөд амь нас, үл хөдлөх хөрөнгө болон авто тээврийн хэрэгслийн даатгал зэргийг хамарна. Norinchukin Bank нь зээл, хадгаламж зэрэг өдөр тутмын амьдралд шаардагдах төрөл бүрийн санхүүгийн үйлчилгээ үзүүлнэ. Zen-Noh нь хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэхэд шаардлагатай түүхий эд, материал, тоног төхөөрөмж зэргээр хангах бөгөөд борлуулалтыг хариуцна. Бусад гэгдэх нэгж нь нийгмийн халамжийг хариуцах бөгөөд аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх, JA-ын өдөр тутмын сонин сэтгүүл болон бусад хөдөө аж ахуйн хэвлэлийг хариуцна. Өнөөдрийн

байдлаар 47 мужаас 35-д нь Zen-Noh мужийн төв штаб үйл ажиллагаагаа явуулж байна.

JA Group-ийн бүтэц, зохион байгуулалтын бүдүүвч

Эх сурвалж: <http://zhiusa.com/home/about/ja-structure/>

Анхан шатны хоршоод нь хөдөө аж ахуй эрхлэгчидтэйгээ шууд холбоотой ажиллана. Хөдөө аж ахуйн эрхлэгч, фермер нь анхан шатны ХАА-н хоршооны энгийн гишүүн байна. Ердийн гишүүдээс гадна ХАА-н хоршоодод фермер бус гишүүн байж болох бөгөөд гишүүн болохын тулд тухайн хоршооныхоо үндсэн зарчмуудыг хүлээн зөвшөөрсөн байна. Аль ч гишүүн ХАА-н хоршооноос үзүүлж буй үйлчилгээ авах эрхтэй байдаг боловч зөвхөн ердийн гишүүн нь Хоршооны хуралд санал өгөх эрхтэй байна. Мөн ХАА-н хоршооны Ерөнхийлөгчийг ердийн гишүүд дундаас сонгоно.

ХБНГУ

ХБНГУ дахь хоршоо /Deutsche Genossenschafts- und Raiffeisenverband e.V. (DGRV)/-д нь 150 гаруй жилийн түүхтэй бөгөөд тэдгээрийн үүсэл хөгжил нь Герман Шульце болон Фридрих Вилгельм фон Райффайзен нартай холбоотой юм. 1846 онд Ф.В.Райффайзен гишүүдийнхээ тэгш эрхийг хүндэтгэсэн, харилцан бие биедээ туслах зарчимд тулгуурласан “Ядуу фермерүүдийн өөртөө туслах холбоо” нэртэй хадгаламж зээлийн хоршоог үүсгэн байгуулснаар Германы хөдөө аж ахуйн салбарт томоохон эргэлт хийсэн гэж үздэг байна.

ХБНГУ-ын ХАА-н хоршоодын нэг онцлог нь тус салбарт 1889 оноос заавал аудит үйлчилж байгаа явдал юм. Анхан шат, муж болон холбооны 3 шатлал бүхий хоршоод нь 1930-аад он гэхэд бүрэлдэн тогтсон. Германы Райффайзены холбоо /DGRV/ нь ХАА-н хоршоодын хөгжилд голлох үүргийг гүйцэтгэсэн.

Түүнчлэн Европын Холбооны нэгдсэн зах зээл бий болсон нь германы үйлдвэрлэгч нарт борлуулалтын шинэ зах зээлд нэвтрэх боломжийг хөнгөвчилж, хөдөө аж ахуй болон хоршоодын хөгжилд таатай нөлөөлсөн гэж судлаачид дүгнэдэг.

Өнөөдрийн байдлаар тус улсад 2316 гаруй бараа, үйлчилгээ, ХАА-н хоршоод үйл ажиллагаа явуулж байна.⁶ Германд үйлдвэрлэж буй бүхий л сүү, сүүн бүтээгдэхүүний 60%-ийн сүүний чиглэлийн хоршоод үйлдвэрлэдэг бол тариалсан нийт усан үзэмний гуравны нэгийг Усан үзэм тариалагчдын хоршоод хураан авч дарс үйлдвэрлэдэг байна. Үүнээс гадна Райффайзены хоршоод нь төрөл бүрийн үйлчилгээ, зөвлөх үйлчилгээ үзүүлдэг бөгөөд мах, махан бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлд хөрсний шинжилгээ хийх, малын тэжээл боловсруулалт болон боловсруулах үйлдвэрлэлийн шаардлагыг тогтоодог. Тус улсад хоршоод нийт 850 гаруй шатахуун түгээх станц ажиллуулдаг бөгөөд тэдгээр нь аж үйлдвэр, хөдөө аж ахуй болон хувь хэрэглэгч нарт үйлчилдэг байна. Үүнээс гадна 714 тусгай зах, 1500 гаруй Райффайзен дэлгүүр зэрэг ажилладаг байна. Дээрхээс гадна хоршоод боловсруулж болохуйц материал дахин боловсруулах чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг байна. Райффайзены байгууллагуудын бараа эргэлтийн хэмжээ 2014 оны жилийн эцсийн байдлаар 66 тэрбум евро байна.

Райффайзены хоршоод	Хоршоодын тоо	Эргэлтийн хэмжээ, сая евро
Бараа	424	37500
Сүүний хоршоод	225	14800
Мал аж ахуй, мах болон үржүүлгийн хоршоод	92	6600
Жимс, ногоо болон цэцэрлэгжүүлэлтийн хоршоод	88	3300
ХАА-н хоршоод	765	2000
Усан үзэм тариалагчдын хоршоо	169	800
Бусад	553	1000
Нийт	2316	66000

НОРВЕГИЙН ВАНТ УЛС

Норвегийн хөдөө аж ахуйн хоршоод нь 13 компаниас бүрддэг ба тэдгээр нь бие даасан фермерүүдийн өмчлөлийн хоршоо хэлбэрээр зохион байгуулагдсан. Дөрвөн үндсэн чиглэлээр үйл ажиллагаагаа явуулдаг. Үүнд:

1. Боловсруулалт ба бүтээгдэхүүн борлуулалт;
2. Санхүүгийн үйлчилгээ;
3. Үржил болон хээлтүүлэг;
4. Хөдөө аж ахуйн тоног төхөөрөмжийн жижиглэн худалдаа зэрэг болно.

Бүх хоршоод нь Norsk Landbrukssamvirke компаниар дамжуулан хамтран ажилладаг. Норвегийн фермерүүд бүх салбарт үйл ажиллагаагаа хоршооны хэлбэрээр явуулдаг.

Фермерүүд бүтээгдэхүүнээ зах зээлд борлуулж орлогын эх үүсвэрээ бүрдүүлэх шаардлага үүсдэг ба бүтээгдэхүүнийг хэрэглэгчдийн эрэлт хэрэгцээнд нийцүүлж боловсруулан савладаг. Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл нь нийт орон даяар хөдөө аж ахуйн бүсүүдэд явагддаг бөгөөд хэрэглэгчдийн дийлэнх нь

⁶ [https://www.dgrv.de/en/cooperatives/\\$file/Facts_and_Figures.pdf](https://www.dgrv.de/en/cooperatives/$file/Facts_and_Figures.pdf)

хотын төвд, эсхүл тэдгээрийн ойролцоо оршин суудаг. Хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүнийг борлуулахаас өмнө зайлшгүй боловсруулалт хийх шаардлагатай байдаг ба фермерүүд өөрсдөө бие дааж бүтээгдэхүүнийг боловсруулахад шаардлагатай тоног төхөөрөмж авах, бусад хөрөнгө оруулалтыг хийх боломжгүй байдаг. Түүнчлэн фермерүүд бие даан бүтээгдэхүүнээ өөрсдөө зах зээлд нийлүүлэх тохиолдолд тэдгээрийн хоорондох өрсөлдөөн бүтээгдэхүүний үнийг бууруулах болно.

Дээрх шалтгаанаар Норвегийн фермерүүд 100 жилийн тэртээгээс хөдөө аж ахуйн хоршооллыг үүсгэн байгуулж, хөгжүүлсэн түүхтэй. Хоршооны гишүүд нь фермерүүдийн бүтээгдэхүүнийг цуглуулах, шаардлагатай боловсруулалт хийгдсэний дараа бүтээгдэхүүнийг зах зээлд нийлүүлэхэд хамтран ажилладаг. Өнөөдөр Норвегийн фермерүүд бүх салбарт өөрсдийн хоршоог үүсгэн байгуулсан. Хоршоод нь бүгд нэг зорилго бүхий хоршоо хэлбэрээр үйл ажиллагаагаа явуулдаг. Хоршоод анх үүсгэн байгуулагдахдаа орон нутгийн жижиг хоршоод байсан бол дараа нь хоршоод хоорондын хамтын ажиллагаа болж өргөжин тэлж, одоогоор салбар бүр нь улс орны өнцөг бүрээс гишүүдийг хамруулсан үндэсний хэмжээний хоршоотой болсон. Хоршоодын зах зээлд эзлэх хувь маш өндөр ба сүү, сүүн бүтээгдэхүүний салбар дахь боловсруулагдсан бүтээгдэхүүний 90-ээс дээш хувийг, мах, өндөг болон үр тарианы 60-70%, хүнсний ногооны 50 орчим хувийг хоршоод зах зээлд нийлүүлдэг байна.

Засгийн газрын хөдөө аж ахуйн бодлогыг хэрэгжүүлэхэд хоршоод ихээхэн үүрэг гүйцэтгэдэг. Тэд тохиролцсон зорилтот үнийн хүрээнд фермерийн бүтээгдэхүүнийг хамгийн боломжит үнээр зах зээлд нийлүүлэх бодлогыг ханган ажилладаг. Шаардлагатай тохиолдолд хоршоодын гишүүн бус фермерүүдээс ч бүтээгдэхүүн цуглуулах үүргийг хүлээсэн. Энэ нь гэр бүлийн хүрээний фермерүүдийн бүтээгдэхүүнийг зах зээлд нэвтрүүлэх боломжийг олгодог.

Нөгөө талаар фермерүүд энгийн өрсөлдөөний дүрмээс гадуур ажиллах боломжтой байдаг. Үүнд:

- Фермерүүд нь өөрсдийн хоршоодоор дамжуулж бүтээгдэхүүнээ зах зээлд нийлүүлэхийг зөвшөөрдөг;
- Хөдөө аж ахуйн бодлогыг хэрэгжүүлж байгаагийн хувьд хоршоодыг зах зээлд ихээхэн хувь эзлэхийг зөвшөөрдөг ба төрөөс хоршоодыг тэдэнд олгосон эрх мэдлээ хэтрүүлэн хэрэгжүүлж буй эсэхийг хянах бодлогыг давхар баримталдаг.

ХОЁР. ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН САЛБАРЫГ ХОРШООНЫ ЗАРЧМААР ХӨГЖҮҮЛСЭН ОРНУУДЫН ХУУЛЬ ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИН

Судалгаанд хамрагдсан орнуудын Хөдөө аж ахуйн хоршоодын хууль эрх зүйн орчны хувьд ХБНГУ, Норвеги нь Хоршооны тухай хуулиар хоршоодтой холбоотой бүхий л харилцааг зохицуулж байгаа бол БНСУ болон Японд хоршоологчдын томоохон салбар тус бүр бие даасан хуультай бөгөөд хөдөө аж ахуйн салбарыг Хөдөө аж ахуйн хоршооны тухай хуулиар зохицуулж байна.

БНСУ⁷

ХАА-н хоршооны салбарын үйл ажиллагааг Хөдөө аж ахуйн хоршооны тухай хуулиар (Agricultural Cooperative Law) зохицуулж байна. Тус хууль нь 1988 онд нэмэлт өөрчлөлт орсон. 8 бүлэг 176 зүйлтэй. Үүнд:

- ❖ 1-р бүлэг: Нийтлэг үндэслэл;
- ❖ 2-р бүлэг: Анхан шатны Хөдөө аж ахуй хоршоо;
- ❖ 3-р бүлэг: Хүчингүй болсон;
- ❖ 4-р бүлэг: Тусгай Хөдөө аж ахуйн хоршоо;
- ❖ 5-р бүлэг: Үндэсний Хөдөө аж ахуйн хамтын ажиллагааны холбоо;
- ❖ 6-р бүлэг: Хяналт тавих;
- ❖ 7-р бүлэг: Хүлээлгэх хариуцлага;
- ❖ 8-р бүлэг: Нэмэлт.

Хуульд “хоршоо болон холбооны хамтын ажиллагааны зорилго нь аливаа бизнесийн үйл ажиллагаанд ялгаварлан гадуурхахгүй, бүх гишүүдэд адил тэгш үйл ажиллагаа явуулах боломж олгох, гишүүдийн эрх ашгийг хамгаалах, нэгдмэл зорилгын дор сайн дураар нэгдэх явдал юм” гэж тодорхойлжээ.

Хуульд зааснаар анхан болон тусгай шатанд нэг үйл ажиллагааны чиглэлээр хичнээн ч хоршоо байгуулж болох бөгөөд хоршооны гишүүн нь фермерийн хамтын ажиллагааны гишүүн байж болно. Гишүүн нэгээс дээш жил хамтын үйл ажиллагаа явуулаагүй бол гишүүнээс хасах асуудал хөндөгдөнө. Хоршоо нь 200-аас доошгүй гишүүнтэй байх ба 2 жил тутам хугацаа сунгаж явна. Гишүүд нь эргэлтийн хөрөнгө оруулалт хийх бол хувьцааг бүртгүүлж оролцоно. Хоршооны ерөнхийлөгч нь хоршоог төлөөлнө. Ерөнхийлөгчийг хоршооны гишүүдийн саналаар тодорхой шалгуурыг хангасан хүнийг сонгоно. Харин Үндэсний ХАА-н хамтын ажиллагааны холбоо нь 15-аас доошгүй хоршоодын үйл ажиллагааг дэмжин ажилладаг байх шаардлагатай. Мөн хоршоодын үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэх, Засгийн газарт төлөөлөх, үйл ажиллагааны төлөвлөгөө тайланг сайдад танилцуулах үүрэгтэйгээс гадна хоршоодын үйл ажиллагаа чиглүүлэн, хяналт тавих үүрэгтэй.

Хоршооны хамтын үйл ажиллагааг зөрчсөн болон хөрөнгө хууль бусаар захиран зарцуулах, зээл, санхүүгийн тайлан худал мэдүүлсэн, үүсгэн байгуулах баримт хуурамчаар үйлдсэн, холбооны дүрмийг ноцтой зөрчсөн тохиолдлуудад 10 000 000 воноор торгох эсхүл 10 хүртэл жил хорих ялаар шийтгэх зэргээр хамтын үйл ажиллагааны хариуцлагыг хатуу чанд зохицуулсан байна.

Хуулийн 58-р зүйлд Хоршоодод үзүүлэх үйлчилгээ тухайлбал, зээл, борлуулалт, даатгал, олон нийтийн үйлчилгээ, банкны үйлчилгээ, хөрөнгө оруулалтын талаар мөн зохицуулсан байна.

⁷ ХАА-н хоршооллын тухай хууль (Co-operative Laws in Asia and the Pacific by G.K.)-
http://jccu.coop/eng/public/pdf/asia_2012_07.pdf

Энэхүү хуулиар хоршоод болон холбооны үйл ажиллагаа, зохион байгуулалт, удирдлага, хяналт, хүлээлгэх хариуцлагыг тодорхой зохицуулсан байна.

ЯПОН

Японд Хөдөө аж ахуйн хоршоодтой холбоотой харилцааг 1947 онд батлагдсан Хөдөө аж ахуйн хоршооны тухай хуулиар зохицуулж байна. Тус хууль 6 бүлэг 102 зүйлээс бүрдэх бөгөөд дараахь агуулгатай:

- ❖ 1-р бүлэг: Нийтлэг үндэслэл
- ❖ 2-р бүлэг: Хөдөө аж ахуйн хоршоод болон Хөдөө аж ахуйн хоршоологчдын Холбоо /Zen-noh/ - keizairen
  - 1-р хэсэг: Нийтлэг дүрэм
  - 2-р хэсэг: Үйл ажиллагаа
  - 2.2-р хэсэг: Хөдөө аж ахуйн хоршоологчдын Холбооны зээлийн үйл ажиллагаа явуулж буй салбар /охин компани
  - 3-р хэсэг: Гишүүнчлэл
  - 4-р хэсэг: Хоршооны удирдлага
  - 5-р хэсэг: Хоршоог үүсгэн байгуулах
  - 6-р хэсэг: Хоршоог тараах, татан буулгах
- ❖ 2.2-р бүлэг: Фермерүүдийн корпорац /Farmers-group corporation/
- ❖ 3-р бүлэг: Хөдөө аж ахуйн хоршоодын Төв эвсэл /Zenchu/
- ❖ 4-р бүлэг: Хоршоог бүртгэх
- ❖ 5-р бүлэг: Хяналт
- ❖ 6-р бүлэг: Торгууль

Монополийн эсрэг хуулийн 22 дугаар зүйлд хоршоо болон жижиг аж ахуйн нэгжүүдэд тусгай журам үйлчлэхийг заасан байна. “Монополийн эсрэг хууль нь шударга бус худалдааны нөхцөлийг тогтоосон, эсхүл аливаа нэг салбар дахь өрсөлдөөн хязгаарлагдсаны улмаас шударга бус үнийн өсөлт бий болсноос бусад тохиолдолд хоршоодод үйлчлэхгүй. Хоршоод нь доорх жагсаалтад дурдсан нөхцөлүүдийг хангасан байна:

1. Хоршооны зорилго нь жижиг үйлдвэрлэгч нар, эсхүл хэрэглэгчдэд дэмжлэг үзүүлэх байна;
2. Хоршоог сайн дурын үндсэн дээр байгуулна, гишүүд нь сайн дурын үндсэн дээр нэгдэж, гарах эрхтэй байна;
3. Гишүүн бүр адил саналын эрхтэй байна;
4. Ашгийг гишүүд дунд хуваах нь хүндрэлтэй нөхцөлд хуваарилалтыг хууль болон хоршооны дүрэмд зааснаар шийдвэрлэнэ.” гэж заажээ.

ХАА-н хоршоо нь дээр дурдсан шударга бус өрсөлдөөн, аль нэг салбарт үндэслэлгүй үнийн өсөлт бий болгосноос бусад тохиолдолд Монополийн эсрэг хуулийг дагаж мөрдөхгүй юм. Тухайлбал, ХАА-н хоршооны фермерүүд нь бүгд тохиролцож хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүнээ нэг үнээр борлуулах бол энэ нь Монополийн эсрэг хуулиар хориглосон картельд тооцогдохгүй юм.

Монополийн эсрэг хуулиар ХАА-н хоршоодоор дамжуулж хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүн борлуулах, нийлүүлэх зэргийг хориглоогүй хэдий ч дараахь гурван үйл ажиллагаанд Монополийн эсрэг хууль үйлчилнэ:

1. анхан шатны хоршоо нь фермерүүдэд ердийн компаниар дамжуулан хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүнээ борлуулах, шаардлагатай бараа бүтээгдэхүүнээ худалдан авахгүй байхыг шаардах;

2. анхан шатны хоршоо нь дундын хэрэглээний хөдөө аж ахуйн тоног төхөөрөмж, барилга байгууламжийг ашиглуулах тохиолдолд зөвхөн анхан шатны хоршоодоор дамжуулан бүтээгдэхүүний борлуулах, худалдан авахыг шаардах;
3. нэгжийн хоршоод нь хөдөө аж ахуйн зээл олгохдоо ХАА-н хоршоогоор дамжуулан бүтээгдэхүүний борлуулах, худалдан авах нөхцөл тавих.

Ш.Абегийн Засгийн газар 2014 оноос хойш хөдөө аж ахуйн салбарыг шинэчлэхээр ажиллаж байгаа бөгөөд “Шинэ өсөлтийн стратеги” төлөвлөгөөндөө холбогдох зарим асуудлыг тусгасан. 2016 оны 4 сараас Японы хөдөө аж ахуйн хоршоодын тухай хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлт хүчин төгөлдөр хэрэгжиж эхэлсэн. Хуульд тусгагдсан нэмэлт, өөрчлөлтүүд нь ХАА-н хоршоодын тоо 10,000-аас 700 болтлоо буурсантай холбогдуулан ХАА-н хоршооны Үндэсний холбооны эрх мэдлийг сулруулах, орон нутгийн нэгжүүдийг илүү бие даасан тогтолцоотой болгоход чиглэгдэж байна. Төв эвслээс орон нутгийн нэгжүүдэд явуулах аудит болон удирдлагаар хангадаг байдлыг халж 2019 оны 10-р сараас эхлэн орон нутгийн нэгжүүд нь өөрсдөө аудитын байгууллагаа сонгох эрхтэй болох юм. Шинэтгэлийн хүрээнд хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийн зардлыг бууруулах, өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэх асуудлыг өргөнөөр дэвшүүлээд байна. 2015 оны 10 дугаар сард Японы Засгийн газар гадаадын хөдөө аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүний тарифын хязгаарлалтыг бууруулахад чиглэсэн томоохон алхам хийсэн бөгөөд энэ нь Номхон далайн нөхөрлөл /Trans-pacific partnership/-ийн 11 улс оронтой хэлцэл байгуулсантай холбоотой юм.

ХБНГУ

ХБНГУ-д хоршоодын үйл ажиллагааг 1889 онд батлагдсан “Хоршооны тухай хууль”-иар зохицуулж байна. Хамгийн сүүлд тус хуульд 2006 онд Европын хоршоодтой холбоотой нэмэлт, өөрчлөлт орсон. Хоршоо нь хязгааргүй тооны гишүүн бүхий нийтлэг хэрэгцээг хангах зорилгоор үйл ажиллагаа явуулж буй нэгж, эсхүл гишүүд нь ашиг олох зорилгоор үйл ажиллагаагаа хамтран байгуулсан нэгжийг хэлнэ. Ийнхүү тус улс дахь хоршоодын эрх зүйн байдал нь хуулийн этгээдийнхтэй адил байна. Татварын хөнгөлөлт нь зөвхөн үйл ажиллагаагаа өөрсдийн гишүүдийн тусламжтай явуулж буй ХАА-н салбарт үйлчилнэ. ХБНГУ-ын Хүнс, хөдөө аж ахуй, хэрэглэгчдийн эрх ашгийн хамгаалах яамаас гаргасан тоо мэдээнээс харахад ХАА-н аж үйлдвэр эзэмшигчдийн 51% нь хоршоод байна. Хуульд заасны дагуу хоршоо нь доод тал нь 3 гишүүнтэй байх бөгөөд үйл ажиллагааны улмаас бий болсон үүргийг зөвхөн өөрийн хөрөнгөөр хариуцна. Хоршоог үүсгэн байгуулах баримт бичиг нь хоршооны дүрэм байна. Хоршооны дүрэм болон тус хоршооны удирдлагын бүрэлдэхүүний талаарх мэдээллийг тухайн хоршоог харьяалах нутаг дэвсгэрийнхээ орон нутгийн шүүхэд бүртгүүлнэ.

Германы хоршоодын тухай хуульд дараахь асуудлыг тусгасан байна. Үүнд: Хоршооны эрх барих байгууллага нь дараахь 3 нэгжээс бүрдэх ба хоршооны удирдах дээд байгууллага нь бүх гишүүдийн хурал /Ерөнхий Ассамблей/, эсхүл Төлөөлөгчдийн Ерөнхий Ассамблей байна. Хяналтын зөвлөл нь доод тал нь 3, төлөөлөн удирдах зөвлөл нь доод тал нь 2 гишүүнтэй байна гэж заажээ. Мөн тус хуулиар хоршооны гишүүнчлэл, хоршооны эрх барих байгууллагуудын эрх, үүрэг, хоршоодын эд хөрөнгө хэрхэн бүрдэх, орлогын хуваарилалт, алдагдлыг нөхөх механизм, хоршоог татан буулгах, хөндлөн болон босоо интеграцлал, маргаан шийдвэрлэхтэй холбоотой харилцааг зохицуулсан байна.

НОРВЕГИЙН ВАНТ УЛС

2007 онд Норвегийн Парламентаас баталсан Хоршооны тухай хуулиар хоршооны эрх зүйн байдлыг тодорхойлж өгсөн. Хуулийн 2-р бүлэгт Хоршоог үүсгэн байгуулах тухай зохицуулалтууд орсон ба хоршооны дүрэмд дараахь зүйлсийг заавал тусгахаар хуульчлан зохицуулсан. Үүнд :

- хоршооны нэр;
- хоршооны төвийн байнгын бүртгэлтэй хаяг;
- эрхлэх үйл ажиллагааны төрөл;
- гишүүнчлэлийн хураамж төлөх эсэх, хураамж нь хүүтэй эсэх, гишүүнчлэлээс гарахад хураамжийг эргэн төлөх эсэх тухай асуудал;
- жилийн ашгийг юунд ашиглах;
- захирлын тооны хязгаар;
- хурлаар хэлэлцэх асуудал;
- аж ахуйн нэгж татан буугдсан тохиолдолд хөрөнгийн хуваарилалтыг хэрхэн хийх г.м асуудлыг зохицуулахыг хуульчилсан.

Хуулийн 3-р бүлэгт хоршооны гишүүнчлэлийн асуудлыг 11 зүйл, 4-р бүлэгт хоршооны санхүүгийн хүчин зүйлсийг 10 зүйлд тус тус нарийвчлан зохицуулсан.

ГУРАВ. ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН БҮТЭЭГДЭХҮҮНИЙ НЭГДСЭН БОРЛУУЛАЛТ, ХАНГАМЖИЙН ТОГТОЛЦОО

Судалгаанд хамрагдсан орнууд нь хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний нэгдсэн борлуулалт, хангамжийн тогтолцооны хувьд ихээхэн ахиц, дэвшил гаргасан орнууд байгаа бөгөөд нэгдсэн борлуулалт, хангамжийн тогтолцоогоо оновчтой томьёолж, шийдвэрлэж чадсан байна.

БНСУ⁸

БНСУ-д Үндэсний Хөдөө аж ахуйн хоршоологчдын холбоо (NACF) хөдөө аж ахуйн нэгдсэн борлуулалтын үйл ажиллагааг илүү үр ашигтай байдлаар хүнсний түгээх төвүүдээр дамжуулан нэгдсэн байдлаар зохион байгуулдаг. Үндэсний ХАА-н Хоршооллын холбооны хүнсний түгээлтийн төвүүд нь ХАА-н бөөний борлуулалтын захаасаа илүү сайн үйл ажиллагаатай байдаг байна.

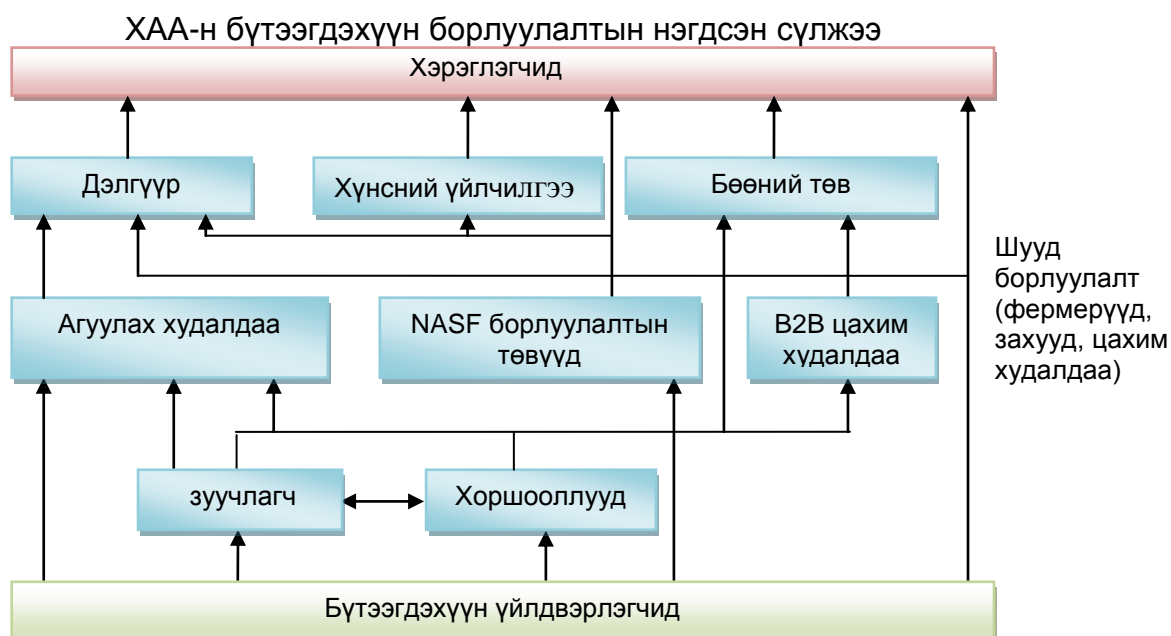
Энэхүү ХАА-ын нэгдсэн борлуулалтын тогтолцоо нь фермерүүд болон хэрэглэгчдийн хоорондох маш сайн харилцаа холбоо болохоос гадна хэрэглэгчдийн эрэлт хэрэгцээ, борлуулалтыг түргэн шуурхай болгоход чухал үүрэгтэй юм.

Солонгосын ХАА-н захын тогтолцоо ба хоршооллын хүнс түгээн борлуулах төвүүдийн нөхцөл байдал

Борлуулалтын нэгдсэн тогтолцоо нь жижиг фермерүүд ба жижиг хүнсний худалдаачдаас бүрэлдэнэ. ХАА-н бүтээгдэхүүн борлуулалтын сүлжээ нь дараахь шат дамжлагаар явагдана.

---

⁸Evaluation of Marketing Efficiency and Development Strategies of Cooperative's Food Distribution Centers- http://ap.fttc.agnet.org/ap_db.php?id=527

Анхан шатны түвшинд ХАА-н бүтээгдэхүүнүүдийг гол төлөв орон нутгийн хоршооллууд (43%), орон нутгийн зуучлагчид (26%), эсхүл орон нутгийн захууд (15%)-аар түгээж байна. Нэгдсэн борлуулалтын түвшинд жимс болон хүнсний ногоог бөөний захууд, Үндэсний ХАА-н Хоршоологчдын холбооны борлуулалтын төвүүд ба худалдаалах газрууд, усан тээвэр эрхлэгчдийн хоорондох шууд борлуулалтаар дамжин борлуулагддаг.

ХАА-н бүтээгдэхүүний гол борлуулагддаг газрууд бол хямдралтай агуулах худалдаа, супермаркет, их дэлгүүр болон жижиг хүнсний дэлгүүрүүд юм. Харин томоохон хүнсний худалдааны газрууд нь ХАА-н бүтээгдэхүүнийг шууд орон нутгийн хоршоолол, фермерийн холбоо зэрэг орон нутгийн усан тээвэрлэгчдээс худалдан авах замаар өөрсдийн байр суурийг бэхжүүлж иржээ.

Хямдралтай агуулах худалдааны газруудын жилийн нийт худалдаа 1996 онд 2,1 их наяд байсан бол 2014 онд 47,5 их наяд вон болж өссөн байна. Нийт бүтээгдэхүүний худалдааны 58,6 хувь нь хүнсний бүтээгдэхүүн байгаагаас цэвэр хүнс 26.4 хувь, боловсруулсан хүнс 27,3 хувь байна.

Агуулах худалдааны газруудын тоо өсөхийн хэрээр Супермаркетуудын нийт худалдааны тоо хэмжээ бас өссөн. Ялангуяа, E-Mart, Homeplus, Lotte Mart гэх зэрэг хямдралтай агуулах дэлгүүрүүдийн салбар жижиг болон дунд хэмжээний супермаркетуудын тоо сүүлийн жилүүдэд эрс нэмэгдэж, орон нутгийн уламжлалт багахан хүрээтэй дэлгүүрүүдийн байрыг эзлэх болжээ.

(Нэгж: Их наяд вон)

	Нийт дэлгүүрийн худалдаа	Их дэлгүүр	Супер маркет	Хямдралтай агуулах худалдаа
1996	90.9	12.5	6.3	2.1
2000	117.7	15.2	6.3	10.6
2004	151.4	16.5	11.5	21.5
2007	231.7	18.7	11.8	28.9
2014	359.7 (100.0)	29.3 (8.1%)	35.4 (9.8%)	47.5 (13.2%)

Тайлбар: 2015 оны ханшаар 1 ам доллар 1,200 Солонгос вонтой тэнцэнэ.

ХАА-н бүтээгдэхүүн, ялангуяа жимс ба хүнсний ногооны борлуулалтад агуулах худалдааны зах чухал үүрэгтэй байдаг. Солонгост улсын нэгдсэн худалдааны зах болон хувийн нэгдсэн худалдааны зах гэсэн хоёр төрлийн агуулах худалдааны зах байдаг. Тухайлбал,

- улсын агуулах худалдааны захууд нь төв болон орон нутгийн захиргааны төсвөөр байгуулагдаж, үйл ажиллагааг нь орон нутгийн захиргаанаас эрхлэн явуулна;
- хувийн агуулах худалдааны захууд нь өмнө нь ХАА-н бөөний худалдааны зах хэлбэрээр төвлөрч байгаад сүүлийн жилүүдэд улсын бөөний худалдааны нэгдсэн захууд олширсноос ач холбогдол нь багасч тоо нь буурчээ.

Агуулах худалдааны захын гол үйл ажиллагаа нь бараа татах, түгээн борлуулах, төлбөр, үнийн мэдээлэл, зах зээлийн мэдээллийг цуглуулах ба түгээх байдаг. Худалдааны аргууд нь дуудлага худалдаа 90 хувь, хувийн тохиролцоо 10 хувь байдаг бол үйлчлүүлэгчид захиргааны албадууд, хоршоодын холбооны худалдаачид, бөөний захын худалдаачид, хэрэглэгчид байдаг байна.

Тайлбар: Гарак Агуулах худалдааны захын борлуулалтын систем

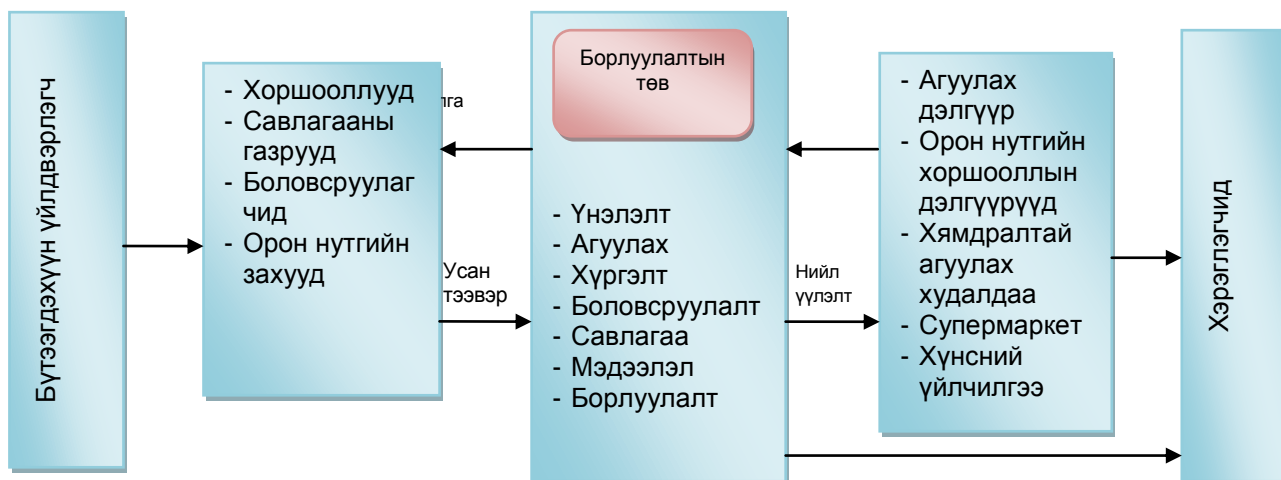
ХАА-н бүтээгдэхүүн борлуулалтын 40 хувийг ХАА-н хоршоологчдын холбооны төвүүд эзэлж байна.

Орон нутгийн хоршооллууд нь борлуулалтын төвүүдийн үйл ажиллагааг эрхлэн явуулдаг бөгөөд эдгээрийг барьж байгуулах санхүүжилтийн зарим хэсгийг Засгийн газраас нөхөн олгодог. Үүнд RPC /будаа боловсруулах төвүүд/ ба APC /ХАА-н бүтээгдэхүүн боловсруулах төвүүд/ багтана.

NACF-ын Хүнсний бөөний борлуулалтын төвүүд нь хүнсний худалдааны захуудтай харьцуулахад үнэ, өртгийн зөрүү багатай, хувийн тохиролцоогоор худалддаг, нэгдсэн үйл ажиллагаатай. Одоогоор 15 нэгдсэн хүнс борлуулалтын төв ажиллаж байна. Тус борлуулалтын төв нь бараа хүлээж авах, задлах, шалгах, хүлээн авах, арчлах, агуулан хадгалах, нэгдсэн дүн гаргах, сонгох, сэргээн засах, нөөцлөх, боох, сортлох, тавиурт өрөх, ачих/усаар тээвэрлэх, захиалга авах, баримтжуулах, эргэлтийг тооцох, бүртгэлд хяналт тавих, ажиглах үйл ажиллагаа явуулна. Нийт борлуулалтын 46% жимс, 45.4% хүнсний ногоо, нийт борлуулалтын 8.4% нь органик эсхүл шавьж устгалын бодисгүй жимс, хүнсний ногоо, нийт борлуулалтын 7% цэвэр бүтээгдэхүүн эзэлж байна. Нэгдсэн борлуулалтын төв нь жимс, хүнсний ногоог голчлон орон нутгийн хоршооллууд,

орон нутгийн хоршооллуудын холбооноос худалдаж авдаг.

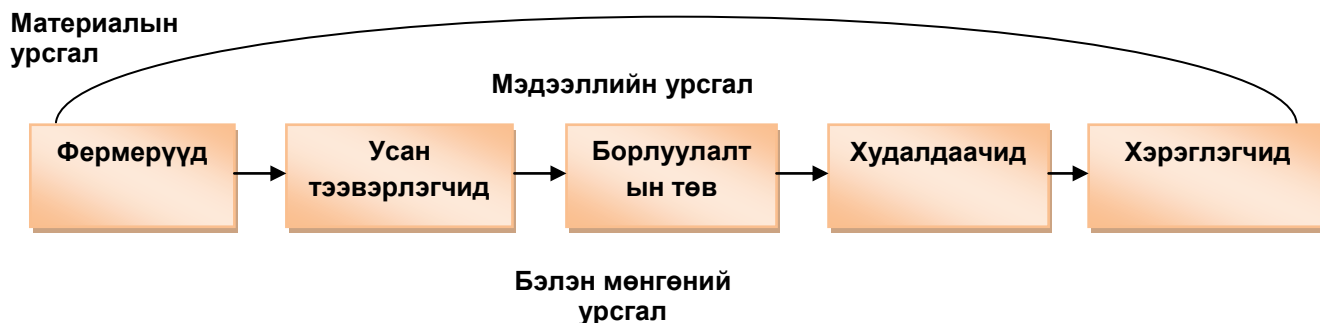
NACF-ын Нэгдсэн хүнс борлуулалтын төвүүдийн үйл ажиллагаа

NACF-ын хүнсний бөөний борлуулалтын төвүүдийн баримталж ажиллаж буй гол зарчмууд нь:

- ✓ Жижиглэн худалдааны үйлчлүүлэгчид болон орон нутгийн хоршооллуудын сонирхолыг адил тэгш, үр дүнтэй хангах;
- ✓ Зөвхөн сайн бүтээгдэхүүнээр хангаад зогсохгүй жижиглэн худалдааны үйлчлүүлэгчдэд маш сайн үйлчлэх;
- ✓ Захиалга, хангалт, хүргэлт, үйл ажиллагаа зэргийг тээвэр зуучлалын орчин үеийн үйлчилгээгээр хангах;
- ✓ Автоматчлал, стандартчлал, жин хэмжүүр, хөдөлмөрийн хөлсийг бууруулах гэх зэргээр тээвэр зуучлалын өртгийг бууруулах;
- ✓ Борлуулалтын төвийн бизнесийн амжилтанд үйлчлүүлэгчдийн жижиглэн худалдааг дэмжих, үйлчлүүлэгчдийн боловсрол, сургалт, зөвлөгөө өгөх үйлчилгээнүүдийг явуулах;
- ✓ Олон талт худалдааны гарцуудыг нэмэгдүүлэх зорилгоор хямдралтай худалдаа ба супермаркетын тоог өсгөх шаардлагатай;
- ✓ Ажилтнуудын боловсрол сургалтыг сайжруулах, бөөний худалдаанд борлуулалтын менежер, тээвэр зуучлалын менежер, худалдааны менежер гэх зэрэг хангалттай мэргэжилтэн бэлтгэхэд анхаарах зэрэг болно.

Нийлүүлэлтийн урсгалын менежментийн VMI (Vendor Managed Inventory-Худалдааны зохицуулалтын жагсаалт) дэвшилтэт технологийг хэрэгжүүлснээр жижиглэнгийнхэн худалдаагаа борлуулалтын төв рүү захиалж, улмаар борлуулалтын төв нь усан тээврийнхэнд захиалгаа өгөх боломжтой болсон байна.

ЯПОН

Японы Анхан шатны хоршоод нь гишүүддээ бордоо, хортон шавьж устгагч, тэжээл болон хөдөө аж ахуйн машин техникээр хангах үйлчилгээ үзүүлэх бөгөөд хоршоодын худалдаж авсан үнэ нь фермерүүдэд өгч байгаа үнээс дээгүүр байдаг нь шимтгэл авдагтай холбоотой байна. Үүнийг “нэгдсэн худалдан авалт” гэх бөгөөд энэ нь Анхан шатны хоршооны голлох үйл ажиллагааны нэг юм. Нэгдсэн худалдан авалтаас гадна “нэгдсэн тээвэрлэлт” байх бөгөөд Анхан шатны хоршоод нь фермерүүдээс хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүнийг цуглуулж цааш нь дамжуулан худалдана. Худалдан авалттай адил нэгдсэн тээвэрлэлтэд фермерүүд шимтгэл төлнө. Эдгээр нь Анхан шатны хоршоодын ашгийн гол эх үүсвэрүүд юм. Японы ХАА-н хоршооны бөөний борлуулалтын үйлчилгээ нь алдагдалтай ажиллаж байгаа бөгөөд сүүлийн жилүүдэд хасах үзүүлэлттэй гарсаар ирсэн, харин энэхүү алдагдлыг бусад салбар, фермер бус гишүүдэд үзүүлж буй үйлчилгээ зэргийн ашгаар нөхдөг байна.

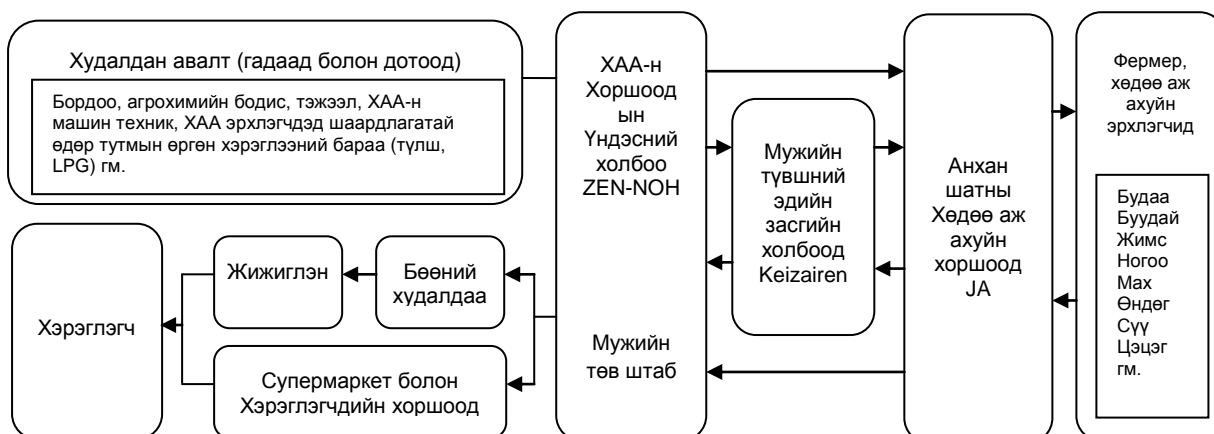
Анхан шатны хоршоод нь энгийн хувийн компаниудтай өрсөлдөж, шаардлагатай бүхнээр хангаж, хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүнийг цуглуулж борлуулдаг юм. Гэхдээ хувийн компаниудтай харьцуулбал Анхан шатны хоршоодын хязгаарлагдмал хөрөнгө, хүний нөөц нь том компаниудтай өрсөлдөхөд хүндрэлтэй болгодог. Энэхүү сул талыг нөхөхийн тулд нэгийн хоршоод нь муж болон үндэсний хэмжээнд холбоод байгуулсан байна. Эдгээр холбоодыг Keizairen болон Zen-noh гэнэ.

Японы ХАА-н хоршоологчдын орлогыг нэмэгдүүлэх, нэмүү өртгийн сүлжээг өргөжүүлэх тал дээр тодорхой арга хэмжээ авч ажилласан бөгөөд тэдгээр нь:

- ✓ Хэрэглэгчдэд бүтээгдэхүүнээ шууд зарж, борлуулах фермерийн захуудыг ажиллуулах;
- ✓ бизнес экспо-гоор дамжуулах маркетингийн сүлжээгээ өргөжүүлэх;
- ✓ бусад салбаруудтай нэгдэн экспортыг нэмэгдүүлэх зэрэг байна.⁹

Keizairen буюу мужийн түвшний эдийн засгийн холбоод нь Хөдөө аж ахуйн хоршоодын дор байгуулагдсан нэгж байх бөгөөд хөдөө аж ахуй эрхлэгчдийн үйлдвэрлэлж буй бүтээгдэхүүнийг цуглуулах, боож баглах, борлуулах чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг.

Японы ХАА-н бүтээгдэхүүний нэгдсэн борлуулалт, хангамжийн бүдүүвч

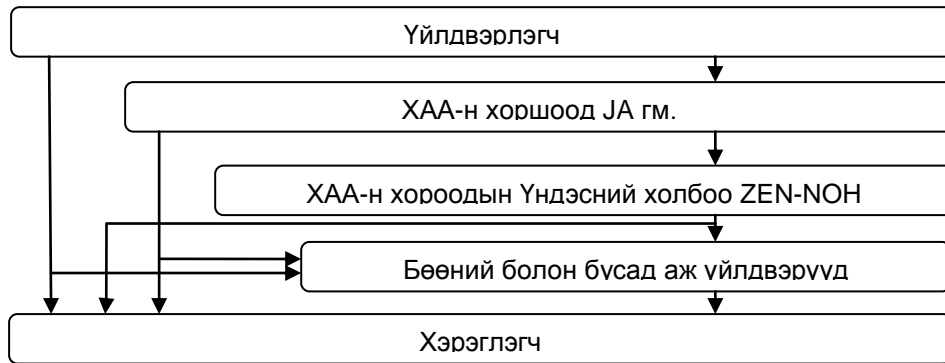

⁹ http://ap.fttc.agnet.org/files/ap_policy/685/685_1.pdf

Цагаан будаа

Япон жилд дунджаар 8.1 сая тонн цагаан будаа үйлдвэрлэдэг бөгөөд төрөл бүрийн шугамаар хэрэглэгчдэд хүрч байна. 2014 оны тоо баримтаар JA Group нь тус шугамын 44 хувийг, ZEN-NOH нь 33 хувийг тус тус хангасан байна.

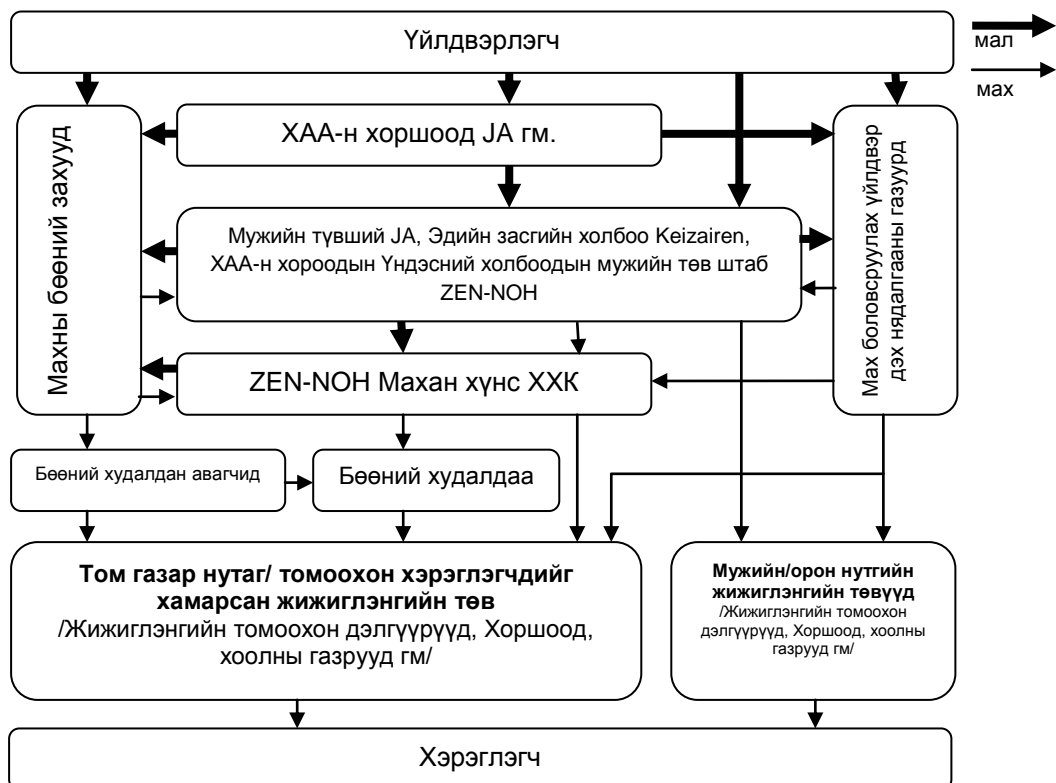
Цагаан будааны борлуулалт, хангамжийн бүдүүвч

Мах, махан бүтээгдэхүүн

Мах, махан бүтээгдэхүүн нь бусад хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүнээс ялгаатай нь нядалгаа шаардлагатай байдаг. Энэ нь борлуулалт, нийлүүлэлтэд тодорхой хязгаарлалтуудыг бий болгодог. Бод мал болон гахайн нядалгаа нь үйлдвэрлэлийн орчим дахь махны төвүүд, эсхүл хэрэглэгчдийн ойролцоох махны бөөний захуудад явагддаг. Харин тэндээсээ хэрчиж, хуваасан махыг савлаж жижиглэн болон хоолны үйлчилгээний газруудад түгээдэг байна. Тахиаг дээрх газрууд бус тахианы үйлдвэрт цээж, гуя болон бусад төрлөөр боловсруулдаг байна. Үүний дараагаар үхэр болон гахайн махны адилаар хөлдөөх, эсхүл жижиглэнгийн худалдаанд хүрдэг байна.

Мах, махан бүтээгдэхүүний борлуулалт, хангамжийн бүдүүвч

ХБНГУ

Тус улсын ХАА-н хоршоодын эргэлт жилд 50 тэрбум евро байх ба үүнээс 50% нь хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүн, харин үлдсэн 50% нь шатахуун түгээх станц, барилгын материалын худалдаа болон хүнсний зах зээл эзэлж байна. Хоршоологчдыг Герман дахь болон олон улсын зах зээлтэй холбож буй гүүр нь хоршоологчдын холбоодын үүсгэн байгуулсан AGRAVIS Raiffeisen AG, Raiffeisen Waren GmbH, RWZ Rhein-Main eG, ZG Raiffeisen eG, BayWa Konzern зэрэг байгууллагууд юм.

ХАА-н хамгийн том концерн болох BayWa Konzern нь 1923 онд Мюнхенд байгуулагдсан бөгөөд 14.9 тэрбум еврогийн эргэлт, 16 мянга гаруй ажилтан, дэлхийн 34 оронд салбартай үйл ажиллагаа явуулж байна. Тус корпорац нь эрчим хүч, хөдөө аж ахуй, барилга болон үл хөдлөх хөрөнгийн салбарт голлон үйл ажиллагаа явуулдаг. ХАА-н салбарт холбооны гишүүддээ зориулан: мал аж ахуй болон газар тариалангийн түүхий эд, бараа бүтээгдэхүүний төлөвлөлт, тооцоо, агуулах, боловсруулалт болон борлуулалтаар хангаж, ХАА эрхлэгч, хэрэглэгч болон боловсруулах үйлдвэрүүдтэй холбох ажлыг гүйцэтгэх байна. Агуулах, тээвэрлэлтийн дэд бүтцээ өөрсдөө шийдвэрлэсэн нь улирлаас үл хамааран хэрэглэгчдэд бүтээгдэхүүн тасралтгүй нийлүүлэх боломжийг бүрдүүлсэн байна.

Хоршоологчдын холбооны техник хангамж хариуцсан нэгж нь хөдөө аж ахуй эрхлэхэд шаардагдах техник, тоног төхөөрөмж, барилга байгууламжаар хангахаас гадна техник, тоног төхөөрөмжийн засвар үйлчилгээг хариуцдаг. Борлуулалт, нийлүүлэлтийн үйлчилгээнээс гадна сургалт, зөвлөх үйлчилгээ болон санхүүжилтийг хариуцдаг. Хоршоологчдын холбоо нь хөдөө орон нутагт хүүхдийн ясли, цэцэрлэг, ахмад настныг асарч сувилах, ажиллах хүч бэлтгэх зэрэг нийгмийн асуудлуудыг мөн шийдвэрлэдэг.

НОРВЕГИЙН ВАНТ УЛС

Норвеги Улс нь дэлхийн ихэнх орнуудтай харьцуулахад маркетингийн зарим асуудлаа хоршооллын зарчмаар амжилттай шийдвэрлэж чадсан орон юм. Маркетингийн хоршоод нь Норвегийн хөдөө аж ахуйн зах зээлд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Үндэсний хэмжээний томоохон хоршоод нь сүү, сүүн бүтээгдэхүүн, мах, өндөг, шувууны зах зээл дэх дотоодын үйлдвэрлэлийн анхан шатны боловсруулалтанд 60%-100%-ийг нь эзэлдэг. Эдгээр дотоодын анхан шатны үйлдвэрлэл нь импортын гаалийн татварын бодлогын хүрээнд хамгаалагдаж байдаг ба дотоодын эрэлт хэрэгцээг бүхэлд нь хангадаг. Тиймээс хоршооны эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэн нийлүүлэхэд олох ашгийн хэмжээ нь харьцангуй их байдаг. Нөгөө талаас хоршоод нь Засгийн газрын хөдөө аж ахуйн бодлогыг хэрэгжүүлэгч хэрэгсэл нь болдог.

Норвегийн маркетингийн хоршоодыг Маркетингийн Зөвлөл хянадаг. Маркетингийн Зөвлөл нь Норвегийн Засгийн газраас олгосон эрхийн хүрээнд үйл ажиллагаагаа явуулдаг. Маркетингийн зөвлөлийн үндсэн зорилго нь үнэ бүрдэлтийг хянах, өөрөөр хэлбэл хөдөө аж ахуйн маркетингийн зах зээлийн үйл ажиллагааг тогтворжуулахад оршино. Маркетингийн зөвлөлийг Засгийн газраас санхүүжүүлдэггүй ба сүү, гахай, хонь болон тэжээлийн баяжмалд ногдуулсан борлуулалтын хураамжаар санхүүжилтээ бүрдүүлдэг.

Норвегийн хөдөө аж ахуйн маркетингийн хоршоод нь тус улсын 8 дүүрэгт тархан байршсан. Гурван том маркетингийн төв болох Сүүний төв, Мах болон гахайн махны төв, Өндөгний төв ажилладаг бөгөөд эдгээр төвүүд нь нэг нэгнээсээ хамааралгүйгээр үйл ажиллагаагаа явуулдаг. Хөдөө аж ахуйн үйл

ажиллагаа эрхэлж буй фермер нь эдгээр төвүүдийн аль нэгэнд нь харъяалагдаж болох ба нийт фермерүүдийн 75-95 хувь нь эдгээр маркетингийн төвүүдэд харъяалагддаг ба харин Өндөгний төвд харьцангуй бага харъяалагддаг байна. Учир нь фермерүүд өндгөө хүнсний бүтээгдэхүүнтэй шууд солилцохыг илүү ашигтай гэж үздэг байна.

Сүүний төвүүд

Норвеги улс нь сүүний борлуулалтад маш өвөрмөц аргыг ашигладаг ба дэлхийн олон орны маркетингийн хоршооны суралцагчид энэхүү системийг судлахын тулд тус улсад ирдэг байна. Фермерүүдэд шингэн хэрэглээний сүүг нийлүүлэх нь бяслаг болон цөцгийн тосны үйлдвэрлэлд сүү нийлүүлэхээс илүү их ашигтай байдаг ба Маркетингийн зөвлөл энэ асуудлыг сүүний үйлдвэрлэлийн хамгийн гол асуудал мөн болохыг тогтоож асуудлыг шийдвэрлэх арга замыг хайсан байна. Хэрэглээний сүү нь айл бүрийн хэрэглэдэг сүү гэж нэрлэгддэг бол үйлдвэрлэлийн сүү нь бяслаг болон цөцгийн тосыг үйлдвэрлэх явцад хэрэглэгдэж буй сүү хэмээн нэрлэгддэг. Маркетингийн зөвлөл асуудлыг шийдэхээс өмнө хэрэглээний сүүний борлуулалтад өрсөлдөөн маш их байсан ба үүнийг дагаад үнийн өсөлт ч үүссэн. Маркетингийн зөвлөл нь хэрэглээний сүү болон үйлдвэрлэлийн сүүний борлуулалтын үнийн зөрүүг ялгаатай татвар ногдуулалтын аргаар амжилттай шийдвэрлэсэн.

Мах болон гахайн махны төвүүд

Махны борлуулалтын үйл явцад сүү, сүүн бүтээгдэхүүний борлуулалтын үйл ажиллагаатай төсөөтэй бодлогыг баримталсан. Маркетингийн зөвлөл нь худалдан борлуулагдсан мал, амьтны тоо толгой бүрт болон үр тарианы борлуулалтад ногдуулсан татвараар санхүүжилтээ бүрдүүлдэг. Тус улсад мал аж ахуйд хангалттай тэжээл өгөхүйц үр тарианы ургац хязгаарлагдмал учраас үр тарианы дийлэнх хувийг импортоор оруулдаг. Фермер бүрийн тодорхой хэмжээний үр тариаг жил болгон татвараас чөлөөлдөг. Харин энэхүү хэмжээнээс давсан тохиолдолд ногдуулсан татварыг төлөх үүрэгтэй. Энэ нь автоматаар их хэмжээний махны үйлдвэрлэлийг хязгаарлаж өгдөг.

Саарал үнэгний үслэгийн үйлдвэрлэл нь Норвегид хөгжиж буй үйлдвэрлэлийн нэг юм. Чанаргүй загас болон махыг зах зээлд хямд үнээр борлуулахын оронд түүгээр үйлдвэрлэлийн зориулалтаар үслэг эдлэлийг нь ашиглах үнэгийг хооллох нь илүү үр өгөөжтэй гэж үздэг. Махны төв бүр дэргэдээ нядалгааны үйлдвэртэй байдгийн зэрэгцээ хоршоодын хэрэглэгчдэд болон бусад жижиглэнгийн махны худалдааны төвүүдэд мах түгээх өөрсдийн борлуулалтын агенттай байдаг.

Өндөгний төвүүд

Өндөгний төвүүд нь сүү болон махны төвүүдийн нэгэн адил зэх зээлд ихээхэн орон зайг эзэлдэггүй хэдий ч энэхүү төвүүд нь үйл ажиллагаагаа үр ашигтай явуулдаг. Засгийн газраас өндөгний зах зээлийн борлуулалтын үнийг тогтоох зөвлөлийг байгуулсан ба зөвлөлийн гишүүдийн 3 нь өндөгний төвүүдээс, 3 нь хувийн өндөг үйлдвэрлэгчдээс, 1 нь Засгийн газраас томилогдсон төлөөлөгч байхаар зохицуулсан. Энэхүү зөвлөл нь өдөр бүр хуралддаг ба тухайн өдрийн өндөгний борлуулалтын үнийг тогтоож өгдөг. Бүх өндөг худалдан борлуулагчид нь тогтоосон үнийг дагах үүрэгтэй. Зөвлөлийн гол зорилго нь бүх төрлийн өндөг үйлдвэрлэгчдэд ашигтай, хамгийн боломжит шударга үнийг тогтооход оршино. Зөвлөл нь шувууны аж ахуйг мөн адил хянах үүргийг хүлээдэг.

Эдгээр гурван томоохон төвүүдээс гадна олон тооны хөдөө аж ахуйн түүхий эдийн үйлдвэрлэлийн төвүүд үйл ажиллагаагаа амжилттай явуулж байгаа ба эдгээр нь, хүнсний ногооны, жимсний, модны, ноосны, саарал үнэгний үслэг эдлэлийн гэх мэт борлуулалтын төвүүд юм. Тус улсад үйлдвэрлэгдэж буй хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүн нь сүүний, махны болон өндөгний төвүүдийн үйл ажиллагаатай ижил төсөөтэй системээр зах зээлд борлуулагддаг. Ямар ч тохиолдолд Засгийн газраас авч хэрэгжүүлж буй бодлого, шийдвэр нь зах зээлийг зохицуулах тул үйлдвэрлэгчид хувийн агентлагуудын шахалт дарамт, үнийн хэлбэлзлээс хамгаалагдсан байдаг. Хөдөө аж ахуйн түүхий эдийн үйлдвэрлэлийн бүтээгдэхүүний үнэ ханшинд зуучлагчид хөндлөнгөөс оролцох сонирхолтой байдаг ч хөдөө аж ахуйн хоршооллын оршин тогтнож буй байдал нь бүтээгдэхүүний үнийг хэвийн байлгах хүчин зүйл болдог тул зуучлагчдын энэ салбарт үндэслэлгүйгээр үнийг хөөрөгдүүлэх, монополь эрх эдлэх боломж нь хязгаарлагдмал байдаг.

Норвегийн хөдөө аж ахуйн хоршооллын салбарт баримталж буй хөдөө аж ахуйн түүхий эдийн үйлдвэрлэл болон үнийг зохицуулах систем нь фермерүүдэд үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүнд нь тохирсон шударга үнийг тогтоож олгох, хэт үйлдвэрлэлээс сэргийлэх зорилготой юм. Энэхүү систем нь зорилгоо ханган ажиллаж байгаа ба Норвегийн фермерүүд нь энэхүү системийг ихээхэн дэмжиж, төрөл бүрийн салбарын борлуулалтын төвүүдэд харъяалагдан үйл ажиллагаагаа явуулж байна.

Норвегид Засгийн газар нь хөдөө аж ахуйн салбарыг дэмжихэд цаг агаар, байгалийн таагүй нөхцөл ихээхэн нөлөөлсөн. Тус улсын цаг агаар болон газар нутгийн байршил нь хөдөө аж ахуйн үр ашигтай үйлдвэрлэл явуулахад нэн тохиромжтой бус ба хөдөө аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүн нь дэлхийн зах зээлтэй харьцуулахад харьцангуй өндөр өртөгтэй байдаг. Тиймээс Норвегийн хөдөө аж ахуйн салбарыг тогтвортой байлгах, тариаланчдыг орлогын эх үүсвэртэй байлгах үүднээс энэхүү зах зээлийг хамгаалалтад авах шаардлага үүсч байдаг. Тариаланчдын газар зүйн байршлыг зохицуулах зорилгоор ялгаатай тогтоосон татаас болон шилжүүлгүүдээс гадна фермерийн байгууллагууд ба Засгийн газрын хооронд хийгдэж буй жилийн хэлэлцээр нь тариаланчдын орлогын зорилтыг тодорхойлдог ба орлогын хуваарилалтыг зах зээл ба шууд шилжүүлэг гэсэн гол хоёр эх сурвалжид үндэслэн хуваарилдаг.

ДӨРӨВ. ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН ГАРАЛТАЙ БҮТЭЭГДЭХҮҮН, ТҮҮХИЙ ЭДИЙН ҮНЭ БҮРДЭЛТ

БНСУ¹⁰

ХАА-н хүнс борлуулах системийн үр бүтээмжийг тооцохдоо борлуулалтын хувь хэмжээг хэрэглэгчийн үнэтэй харьцуулан бодож үнэлдэг бол борлуулалтын хувь хэмжээг хэрэглэгчийн үнэтэй харьцуулж бодоход дараахь томъёог хэрэглэдэг байна. Борлуулалтын хэмжээ нь ХАА-н бүтээгдэхүүнийг борлуулахад гарсан өртөг ба ашгаас бүрдэнэ. Тухайлбал,

$$\text{Маркетингийн ашгийн харьцаа} = \frac{\text{хэрэглэгчийн үнэ} - \text{үйлдвэрлэгчийн үнэ}}{\text{хэрэглэгчийн үнэ}}$$

Солонгосын хөдөө аж ахуй, загасчлалын худалдааны корпорац (KAFTC) жил тутам гол гол ХАА-н бүтээгдэхүүнүүдийн борлуулалтын хэмжээнд анализ

¹⁰ Evaluation of Marketing Efficiency and Development Strategies of Cooperative's Food Distribution Centers- http://ap.fftc.agnet.org/ap_db.php?id=527

хийж үр дүнг хэвлэн нийтлүүлдэг. Энэхүү дүгнэлт мэдээнээс үзэхэд:

- ХАА-н 48 бүтээгдэхүүний борлуулалтын дундаж хувь хэмжээ 43.9%, байгаагаас 14.1% нь шууд өртөг, 14.9% нь шууд бус өртөг буюу цэвэр ашиг байна.
- ХАА-хүнс борлуулалтын төвийн сүлжээ борлуулалтын хувь хэмжээ дунджаар бөөний худалдаа борлуулалтын сүлжээнээс илүү үзүүлэлттэй гарсан байна.

ХАА-н бүтээгдэхүүний үнийг ХАА-н хоршоологчдын холбооноос хянан зохицуулдаг. Ингэхдээ үнэ тогтоох үр бүтээмжийг сайжруулах, борлуулалтын үнийг тогтвортой байлгах бодлого баримтлах, үнийн өрсөлдөхүйц байдлыг хангах зэрэгт ихээхэн анхаарч ажилладаг.

ЯПОН

Японы хөдөө аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүн болох цагаан будаа, буудай зэрэг нь бусад оронтой харьцуулахад харьцангуй өндөр үнэтэй байдаг бөгөөд Засгийн газраас ижил төрлийн бараа, бүтээгдэхүүний импортын өндөр татвар ногдуулах замаар дотоодын үйлдвэрлэгч нараа дэмжиж байна. Тухайлбал, цагаан будааны импортын татвар 778% байна.

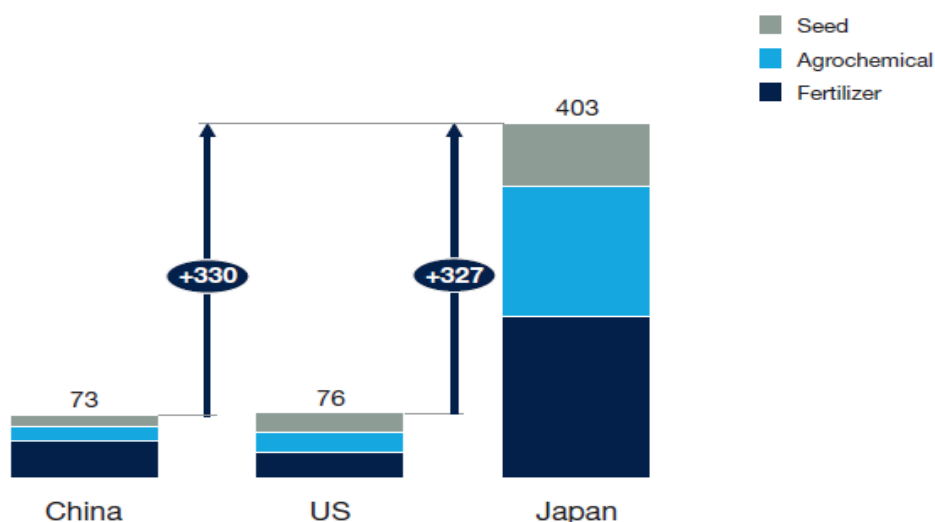
Японы хөдөө аж ахуйн зориулалтын бордоо, химийн бодис болон үр тариа зэргийг ихэвчлэн импортолдог бөгөөд тэдгээр нь өртөг өндөртэй байдаг байна. Тухайлбал, цагаан будааны өртөгт дээрх зардлын эзлэх хувь БНХАУ, АНУ-тай харьцуулахад 4 дахин их байдаг байна. /Зураг 1/ Шар буурцгийн хувьд 5 дахин, улаан буудайны хувьд гурав дахин их байна. /Зураг 2/

ХАА-н хоршооны холбооноос хангаж буй бордоо, хортон шавьж устгагчийн үнэ өндөр байдаг ба аж ахуй эрхлэгчид нь гагцхүү хоршоодоор дамжуулж эдгээр бүтээгдэхүүнийг худалдан авах боломжтой байдаг, харин Японы хувьд эдгээр бүтээгдэхүүн нь хөрш БНСУ-тай харьцуулахад 2-3 дахин үнэтэй байгаа юм.

Зураг 1

Rice input costs, such as fertilizer, agrochemicals, and seeds, are substantially higher in Japan than in other countries

Cost (USD) per ton; 2013

SOURCE: US Department of Agriculture; China NRDC; Ministry of Agriculture, Forestry and Fisheries; Phillips McDougall; World Bank; McKinsey analysis

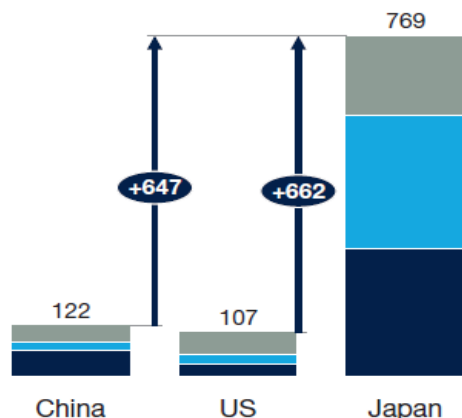
Эх сурвалж: Empowering Japanese agriculture for global impact, McKinsey Japan October 2016

Agricultural input costs for soybeans and wheat are also higher in Japan than in other countries

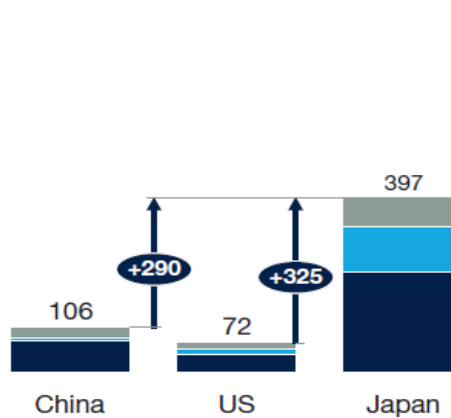
Cost (USD) per ton; 2013

Seed
Agrochemical
Fertilizer

Soybean input costs

Wheat input costs

SOURCE: US Department of Agriculture; China NRDC; Ministry of Agriculture, Forestry and Fisheries; Phillips McDougall; World Bank; McKinsey analysis

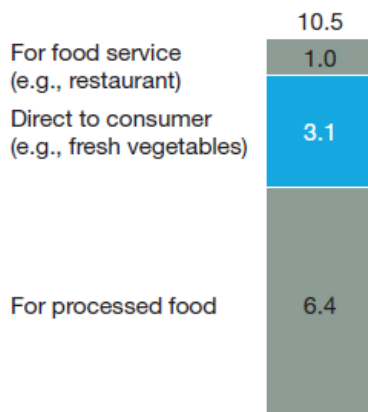
Эх сурвалж: Empowering Japanese agriculture for global impact, McKinsey Japan October 2016

Японд хүнс, хөдөө аж ахуйн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүний түгээлт, тархаалтын зардал нь үйлдвэрлэлийн зардалтай дүйцэхүйц өндөр хэмжээтэй байна. Энэхүү өндөр өртөг, зардал нь хөдөө аж ахуйн салбарынханд нэмэлт дарамт болж байна. Тухайлбал, 2011 онд хэрэглэгчдэд хүрч буй хүнс, хөдөө аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, импорт нь 3.1 их наяд иен байсан бол шимтгэл, тээвэр, түгээлтийн зардал нь 2.8 их наяд иен байжээ.

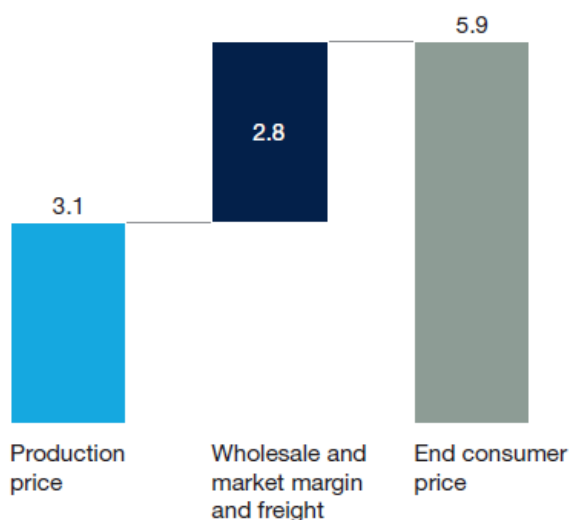
Japan food value chain

JPY trillions; 2011

Crop production and import

Distribution cost for crop direct to consumer

SOURCE: "Flow of agriculture, forestry, and fishery produce from production to final consumption of foods and beverages," Ministry of Agriculture, Forestry and Fisheries; McKinsey analysis

Эх сурвалж: Empowering Japanese agriculture for global impact, McKinsey Japan October 2016

ХБНГУ

Хоршоод нь хэрэгчийн үнэ тодорхойлох бөгөөд хоршооллын зарчмаар үйл ажиллагаа явуулж байгаа нь хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүн, нэн ялангуяа хүнсний бараа, бүтээгдэхүүнийг хамгийн хямд үнээр хүргэх, түгээх боломжийг бүрдүүлж байна. Хоршоодын материаллаг бааз /ажлын хувцаснаас, нарийн техник, тоног төхөөрөмж хүртэл/-ыг мэргэжлийн нэгжүүд хариуцдаг нь өндөр чанар, хямд үнэ хоёрыг хослуулах боломжийг олгодог байна.

Хөдөө аж ахуйн салбарт нарийн тоо, мэдээ боловсруулж гаргадаг нь үйлдвэрлэж буй бүхий л бараа, бүтээгдэхүүний тооцоог хөтөлж, түгээлт, хүргэлтийн ажиллагааг улирлаас үл хамааран үнийн хэлбэлзэлгүй, тасралтгүй хангах нөхцөлийг бүрдүүлж өгдөг байна. Иймд хоршоод болон тэдгээртэй холбоотой аж үйлдвэрүүд нь өндөр бүтээмж, сайн дэд бүтэц зэргээр хангагдахаас гадна хоршоодын гишүүдэд ногдол ашиг хэлбэрээр нэмэлт ашиг олох боломжийг бүрдүүлж байна.

1889 оноос хойш хоршоо болон хоршоодын холбоо бүр нь хяналтын холбооны гишүүн байх ёстой байдаг. Холбоодод хувьцаат нийгэмлэгүүдээс ялгаатай хатуу, чанга шаардлага тавьдаг нь тухайн салбарт ямарваа нэгэн үнийн хөөрөгдөл бий болохоос сэргийлдэг байна. Ингэснээр хоршоодын тасралтгүй өсөх, томрох боломжийг нь тодорхой хэмжээгээр хязгаарладаг хэдий ч тус тогтолцоо нь орон нутгийн үйлдвэрлэгч нарыг хамгаалах, хөдөө аж ахуйн бүс нутгуудыг хөгжүүлэх боломж бүрдүүлэх, хэрэглээний хямд үнэ, чанарын өндөр түвшнээр хангах, ХАА-н хоршоодын зээлжих чадварт сайнаар нөлөөлдөг байна.

2004 онд Европын Парламент болон Зөвлөлөөс баталсан Европын Холбоо дахь ХАА дахь эдийн засгийн тооцооны тухай тогтоолд¹¹ ХАА-н бүтээгдэхүүний үнэ бүрдэлт, ашгийг хэрхэн тооцох зэрэг асуудлыг тусгасан байдаг.

НОРВЕГИЙН ВАНТ УЛС

Хоршоо нь олон янзын хэлбэр, хэмжээгээр байгуулагддаг эдийн засгийн байгууллага болохынх нь хувьд эдийн засгийн түүхэнд хоршоог тодорхойлсон тогтсон тодорхойлолт байдаггүй юм. Хоршоод нь зах зээлээс олсон орлогоо ерөнхийдөө хоёр үндсэн хэлбэрээр хуваарилдаг. Эдгээр нь NARP үнийн дүрэм болон NMRP үнийн дүрэм юм. NARP /Net Average Revenue Product/ буюу бүтээгдэхүүний цэвэр дундаж орлого, NMRP /Net Marginal Revenue Product/ буюу бүтээгдэхүүний цэвэр ахиу орлого юм.

NARP үнийн дүрмийг баримталдаг хоршоод нь фермерүүдэд төлсөн үнээр дамжуулан бүх орлогыг хуваарилдаг. NMRP үнийн дүрмийг баримталдаг хоршоод нь гишүүн фермерүүдэд зах зээлийн ахиу орлоготой тэнцүү хэмжээний үнийг санал болгодог.

Норвегийн хөдөө аж ахуйн хоршоодын дийлэнх нь NARP үнийн дүрмийг баримталдаг. Эдийн засгийн түүхэнд NARP үнийн дүрмийг баримталдаг хоршоод нь бие даасан гишүүдийн үйлдвэрлэлийг нь хянах боломжгүй байдаг ба зах зээлийн хүчин чадлыг ашиглаж чаддаггүй болох нь тогтоогдсон байна. Аливаа зах зээлийн харилцаанд NARP үнийн дүрмийг баримталдаг хоршоо оршин тогтнодог бол зах зээл дэх нийт үйлдвэрлэлийн хэмжээ нэмэгдэх ба тэр

¹¹ Дэлгэнгүй мэдээллийг дараах хаягаар орж үзнэ үү: REGULATION (EC) No 138/2004 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 5 December 2003 on the economic accounts for agriculture in the Community <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:02004R0138-20081211>

хэмжээгээр үйлдвэрлэлийн үр ашиг ч нэмэгддэг байна.

$$NARP = p - k(Q)/Q,$$

p - эцсийн зах зээл,

$k(Q)$ - маркетингийн зардал,

Q - хоршооны зах зээлд борлуулсан бүтээгдэхүүний нийт тоо хэмжээ.

Хоршооны маркетингийн үйл явц

Хоршоодын гишүүд нь үйлдвэрлэлийн бүтээгдэхүүнээ зах зээлд нийлүүлэхдээ хоршоогоор дамжуулдаг ба хоршооны маркетингийн сувгаар ашгаа хуваалцдаг. Хоршооны гишүүн тус бүрийн ашиг нь аж ахуйн үйл ажиллагааны ашгийн нийлбэр ба хоршооны ашгийн хувиас бүрдэнэ.

Норвегийн хоршоод нь NARP үнийн дүрмийг баримталдаг боловч квотын системийг хослуулан хэрэглэдэг тохиолдол байдаг. Энэ системд квотоос хэтэрсэн бүтээгдэхүүнийг бага үнээр үнэлдэг ба энэ үнэ нь заримдаа тэг ч байж болдог. Хоршоодын бүх гишүүд тэгш эрхтэй гэж үздэг тул NARP үнийн дүрэм болон квотын системийг хослуулах нь NMRP үнийн дүрмийг баримталсантай бараг ижил ба энэ нь бүх гишүүдийн бүтээгдэхүүний нийлүүлэлтийг хянах боломжийг олгодог байна.

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ

АНУ	Америкийн Нэгдсэн Улс
БНСУ	Бүгд Найрамдах Солонгос Улс
БНХАУ	Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс
ДНБ	Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн
НҮБ-ын ХХААБ	Нэгдсэн Үндэсний Байгууллагын Хүнс хөдөө аж ахуйн байгууллага
ХАА	Хөдөө аж ахуй
ХБНГУ	Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс
АРС	ХАА-н бүтээгдэхүүн боловсруулах төвүүд /Agricultural Products Processing Center/
КАФТС	Солонгосын хөдөө аж ахуй, загасчлалын худалдааны корпорац /Korea agro-fisheries trade corp/
NACF	Үндэсний Хөдөө Аж Ахуйн Хоршоологчдын Холбоо /National Agricultural Cooperative Federation/
NARP	Бүтээгдэхүүний цэвэр дундаж орлого /Net Average Revenue Product/
NMRP	Бүтээгдэхүүний цэвэр ахиу орлого /Net Marginal Revenue Product/
RPC	Будаа боловсруулах төвүүд /Rice Processing Complex/
TPP	Номхон далайн нөхөрлөл /Trans-pacific partnership/
VMI	Нийлүүлэлтийн урсгалын менежментийн /Vendor Managed Inventory/

Ашигласан материал

- Amendments of the Agricultural Cooperative Act, Japan 2015, http://ap.fftc.agnet.org/ap_db.php?id=604
- Japanese agricultural cooperative development, Akio Yamamoto General Manager, JA-ZENCHU Central Union of Agricultural Cooperatives Tokyo, Japan <http://www.fao.org/3/a-ae540e/ae540e06.htm>
- The Agricultural Cooperative Society Law of Japan Law No. 132 of 1947 <http://www.ilo.org/images/empent/static/coop/policy/pdf/japan.pdf>
- The Japanese Agricultural Cooperative System: An Outline, Yoshihisa Godo, Meiji Gakuin University, Japan http://ap.fftc.agnet.org/ap_db.php?id=248&print=1
- National Federation of Agricultural Cooperative Associations, <http://www.zennoh.or.jp/>
- Empowering Japanese agriculture for global impact, McKinsey Japan October 2016, <http://www.mckinsey.com/>
- Treatment of Agricultural Cooperatives in the Antimonopoly Act in Japan, Yoshihisa Godo, 2015 http://ap.fftc.agnet.org/ap_db.php?id=547
- <http://www.scandinavianlaw.se/pdf/45-7.pdf>
- <http://app.uio.no/ub/ujur/oversatte-lover/data/lov-20070629-081-eng.pdf>
- <http://www.lexadin.nl/wlg/legis/nofr/eur/lxwenoo.htm>
- https://www.fearp.usp.br/cooperativismo/_up_arquivo/cooperative_identity_and_the_law.pdf
- <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/24907/1/cp02te20.pdf>
- <http://images.library.wisc.edu/WI/EFacs/USAIN/CoopPrimer/reference/wi.coopprimer.i0010.pdf>
- <https://www.tine.no/english/about-tine/agricultural-cooperatives-in-norway>
- http://www.med.gov.mn/mn/images/tailan/BS_13-04.pdf
- <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/10129/1/46010040.pdf>
- <http://www.fao.org/docrep/007/ae540e/ae540e06.htm>
- http://www.agnet.org/htmlarea_file/activities/20110719103351/paper-860033631.pdf- Agricultural Cooperatives in Korea
- <https://www.oecd.org/tad/agricultural-policies/40383978.pdf>-
- http://www.krei.re.kr/web/eng/oda;jsessionid=CCBBCCDEFFDBBDF5938BCF51EAB1A110?p_p_id=EXT_BBS&p_p_lifecycle=1&p_p_state=exclusive&p_p_mode=view&p_p_col_id=col_umn-1&p_p_col_count=1&EXT_BBS_struts_action=%2Fext%2Fbbs%2Fget_file&EXT_BBS_extFileId=591-Development Experience of Agricultural Cooperatives in Korea
- http://www.istor.org/stable/43109041?seq=1#page_scan_tab_contents- Cooperative Development in a Repressive Political System The Case of South Korea
- <https://www.g-fras.org/fr/world-wide-extension-study/96-world-wide-extension-study/asia/eastern-asia/535-south-korea.html>- South korea
- <http://www.ilo.org/images/empent/static/coop/policy/pdf/japan.pdf>
- http://jccu.coop/eng/public/pdf/asia_2012_07.pdf-
<https://www.dgrv.de/en/services.html>